

Vilniaus universitetas

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

EUROPOS STUDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

DOVILĖ GĖGŽNAITĖ

II kurso studentė

SAMIŲ ISTORIJOS REPREZENTAVIMAS ŠVEDIJOS MUZIEJUOSE

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: prof. dr. I. Vinogradnaitė

Vilnius, 2019

Magistro darbo vadovės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....

(data)

.....

(v., pavardė)

.....

(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

(data)

.....

(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....

(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas *Samių istorijos reprezentavimas Švedijos muziejuose* yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Dovilė Gėgžnaitė

BIBLIOGRAFINIS APRAŠAS

Gėgžnaitė D. Samių istorijos reprezentavimas Švedijos muziejuose: Europos studijų specialybės , magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė I. Vinogradnaitė. – V., 2019. – 63 p.

Reikšminiai žodžiai: istorinė atmintis, atminties politika, atminties režimai, kultūrinė trauma, istorijos reprezentavimas, muziejaus reprezentacijos, vietiniai gyventojai, samių atmintis

Šiame darbe nagrinėjamos dviejų Švedijos muziejų – Nordiska ir Ájtte – samių istorijos reprezentacijos, jų skirtumai bei muziejų strategijų motyvai. Reprezentacijos yra suvokiamos ir vertinamos kolektyvinės atminties ir kultūrinės traumos teorijų kontekste, kuris leidžia geriau suprasti ir šiandieninį samių atminties lauką Švedijoje.

Minėtų teorijų prielaidos nuspėja, kokius naratyvus galėtų pateikti šie muziejai, tačiau spėjimai nepasiteisina. Darbe aiškinamos to priežastys, prisidedant prie tolimesnio teorijų vystymo. Taip pat atsakoma, kodėl Švedijoje netyla kritika dėl samių istorijos marginalizavimo, nepaisant pasirodžiusių naujų naratyvų bei įvertinama samių atminties lauko situacija Švedijoje.

Turinys

Sąvokų žodynėlis	6
Įvadas	7
1. Istorinis kontekstas	12
2. Atminties studijos	15
2.1. Kolektyvinė atmintis	15
2.2. Kultūrinė trauma	17
2.3. Istorinio naratyvo strategijos	21
3. Muziejus ir atmintis	24
3.1. Kolonijinis palikimas	24
3.2. Muziejaus vaidmuo atminties lauke	25
3.3. Tikėtini samių istorijos naratyvai	27
4. Parodų analizė	29
4.1. Nordiska muziejus	29
4.2. Åjtte, Švedijos kalnų ir samių muziejus	37
4.3. Apibendrinimas	43
5. Pasirinktų pasakojimo strategijų motyvai	46
5.1. Åjtte - kultūrinio tapatumo stiprinimas pasitelkiant aktyvaus užmiršimo strategiją	46
5.2. Nordiska- skriaudų istorijos iškėlimas apmąstant savo reikšmę joje	49
Išvados ir rekomendacijos	51
1 priedas	54
2 priedas	56
Literatūros sąrašas	59
Summary	62

Sąvokų žodynelis

Ackja – elnių tempiamos samiškos rogės, skirtos keliauti žiemą.

Birkarlai – prekybininkai, kuriems nuo XIII a.pab. iki XVI a. Švedijos valstybė buvo pripažinusi prekybos su samiais monopoliją.

Koltas – tradicinis samiškas kostiumas, svarbus samių identiteto simbolis.

Kota (*kåta*) – perkeliamas arba pastovus tradicinis samių būstas, kurio statymo principai gali skirtis, tačiau būsto centre visuomet įrengiama ugniavietė.

Lapis turi likti lapiu (*lapp ska vara lapp*) – tai XX a. pirmoje pusėje vykdyta rasistinė Švedijos valstybės politika samių atžvilgiu.

Nomadų mokykla – internatinio arba keliaujančio pobūdžio valstybinė mokykla, skirta tik samių vaikams.

Samiškas (arba šamaniškas) būgnas – būgnas naudotas samių religinių ceremonijų metu, jo pagalba šamanai panirdavo į transo būseną bei pranašavo ateitį.

Sápmi – istorinės samių žemės, išsidriekusios šiaurinėse Norvegijos, Švedijos, Suomijos bei Rusijos teritorijose.

Sejtė – gamtos objektas, pavyzdžiui neįprastos formos akmuo, uola, ar medis, kuris simbolizavo dieviškąją galią ir tarnavo kaip aukojimo dievams vieta.

Vietiniai gyventojai – dar vadinami autochtonais, čiabuviais (*ang. indigenous people*) – tai tautos, išlaikiusios istorinį tęstinumą su prieškolonijine visuomene, turinčios stiprų ryšį su savo istorinėmis žemėmis, pasižyminčios unikalia pasaulėžiūra, išsaugojusios savo kultūrą ir kalbą.

Įvadas

Samiai – tai vieninteliai Europos vietiniai gyventojai (*indigenous people*), kurių tradicinės žemės, arba kitaip – Sápmi, driekiasi Norvegijos, Švedijos, Suomijos bei Rusijos šiaurinėse teritorijose. Kaip ir kitos pasaulio vietinių gyventojų grupės, samiai patyrė priespaudą, pasireiškusią įvairiais apribojimais nuosavybės, išsilavinimo, bei kultūros klausimais. Šiame darbe į istorinę samių atmintį pažvelgsiu pasitelkdama kultūrinės traumos teoriją ir mėginsiu ne tik prisidėti prie tolesnio šios teorijos vystymo, bet ir suprasti šiandieninę Švedijos samių atminties lauko padėtį.

Tyrimo problema ir aktualumas. Švedija yra viena liberaliausių pasaulio šalių, tačiau ji sulaukia daug kritikos dėl savo politikos vietinių gyventojų statusą turinčių samių atžvilgiu. Jungtinės Tautos bei Europos Taryba reiškia rūpestį dėl šiai grupei priskiriamų teisybų nepripažinimo bei šios grupės neįtraukimo į jiems svarbių klausimų (tokių kaip žemės resursų eksploatacija Sápmi teritorijoje) sprendimą¹. Tuo tarpu pati Švedijos samių bendruomenė nerimuoja ir dėl spragų švietimo sistemoje – atlikti tyrimai parodė, kad daugelis mokyklinių vadovėlių neįtraukia samių istorijos ir kultūros temų, o egzistuojančios reprezentacijos yra itin glaustos bei neatskleidžia šiems klausimams būdingos problematikos². Visa tai paaiškina, kodėl samių bendruomenė vis garsiau kalba apie praeityje patirtą neteisybę ir besitęsiančią diskriminaciją. Vis dėlto, vienas reikšmingiausių Švedijos muziejų, Nordiska, 2007 m. atvėrė daugelį nustebinusių parodą, pasakojančią apie samių patirtą neteisybę; taip pat nuo 1989 m. Jokkmokko mieste veikia vienintelis šalyje samių muziejus, kuriame samių bendruomenė pati kuria savo istorijos pasakojimą. Taigi, šio darbo problemą galima būtų formuluoti taip – kodėl, nepaisant to, kad samių atminties klausimai imama įtraukti į Švedijos istorinį naratyvą, netyla kritika dėl samių atminties marginalizavimo?

Kalbėti apie samių istorijos reprezentacijas yra svarbu dėl kelių priežasčių. Visų pirma, tai yra svarbu šiandieninės samių politikos kontekste. Samių istorijos reprezentacijos bei žinios apie vietiniams gyventojams pripažįstamas teises formuoja visuomenės požiūrį, o kartu ir politiką samių atžvilgiu: tai, kad samių teisės Švedijos visuomenėje dažnai yra suprantamos kaip privilegijos yra siejama būtent su klaidinančiomis istorijos reprezentacijomis vadovėliuose ir žinių stoka³. Toks

¹ ECRI report on Sweden (fifth monitoring cycle), ECRI Secretariat, Council of Europe, 2018; CERD/C/SWE/CO/22-23, United Nations, 2018.

² Therese Karlsson, „Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena“, Umeå, Univ., Inst. för barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning, 2004.

³ Christian Catomeris, „Det ohyggliga arvet: Sverige och främlingen genom tiderna“, Stockholm: Ordfront, 2004.

tyrimas padeda geriau suprasti samių ir švedų grupių santykį šiandien, o, galbūt, net nuspėti, ko galima tikėtis samių politikos srityje.

Pasirinktas teorinis pagrindas leidžia geriau suprasti pačias reprezentacijas, bei jų pasirinkimo motyvus, taip atskleidžiant, kokias traumas įveikimo strategijas šios dvi grupės pasirenka. Svarbu tai, kad vietinių gyventojų grupių trauminė atmintis paprastai tiriama psichologijos moksluose, todėl šiuo darbu patikrinsiu, ar kultūrinės traumos teorija gali paaiškinti vietinių gyventojų atmintį. Apie samių istorinę atmintį mokslinių darbų kol kas nėra, o istorijos reprezentacijos tyrimai, atlikti muziejaus studijų srityje, bei nagrinėjant vadovėlius, nekalba apie samių atminties lauką, apsiribodami pačių reprezentacijų analize.

Tyrimo tikslas. Ištyrus kaip ir kodėl skiriasi samių istorijos reprezentacijos samių ir švedų muziejuose, įvertinti samių atminties lauko Švedijoje padėtį.

Tyrimo uždaviniai. 1) Išnagrinėti kolektyvinės atminties ir kultūrinės traumos teorijas; 2) surinkti tyrimo medžiagą: atlikti interviu, aprašyti parodas bei surinkti papildomą informaciją apie jas; 3) paaiškinti ir palyginti dviejų Švedijos muziejų, vieno samių ir vieno švedų, kuriuos samių istorijos naratyvus bei potencialius pasirinktų muziejų strategijų motyvus; 4) remiantis rezultatais įvertinti šių naratyvų reikšmę bendrame samių atminties kontekste.

Tyrimo metodologija. Šio tyrimo objektas yra samių istorijos reprezentacijos dviejose Švedijos muziejuose – Nordiska, esančiame Stokholme, ir Ájtte, kalnų ir samių muziejuje, esančiame Jokkmokke, Sápmi teritorijoje. Tiriant šių muziejų reprezentacijas siekiama suprasti koks yra samių ir švedų santykis su istorinėmis traumomis bei papildyti žinias apie samių atminties lauko padėtį Švedijoje. Pagrindines teorines prielaidas šiam tyrimui suteikia kultūrinės traumos teorija. Ji numato galimas istorinio naratyvo strategijas tiek kaltininkų, tiek aukų grupėms, nuspėja šių strategijų motyvus bei įvertina jų reikšmę bendrame traumos procese. Viena vertus, šios teorijos taikymas pasitarnavo vertinant parodų naratyvus istorinės atminties kontekste, kita vertus, pasirinktas mažai tirtas atvejis leido prisidėti prie tolesnio teorijos vystymo.

Tyrimo objekto pasirinkimas nebuvo sudėtingas, nes samių istorija yra beveik neįtraukiama į Švedijos muziejų naratyvus. Nordiska muziejus, yra svarbiausias kultūrinės istorijos muziejus šalyje, kuris buvo atsakingas už samių kultūros reprezentavimą iki Švedijoje buvo įkurtas samių muziejus. 2007 m. muziejus atvėrė parodą *Sápmi – būti samiu Švedijoje*, kuri ir yra nagrinėjama šiame darbe. Ájtte muziejus yra vienintelis samių muziejus Švedijoje (muziejus laikomas samišku, jeigu jo vadovas ir dalis darbuotojų yra samių kilmės), jame yra kelios nuolatinės ekspozicijos ir jos visos įtraukiamos į analizę.

Darbe atliekama kokybinė lyginamoji parodų analizė - tai reiškia, kad parodose esantis turinys (vaizdinė, tekstinė, garsinė medžiaga) yra nuodugnai aprašomas, išskiriamos pagrindinės pasakojimo linijos, kurios ir yra lyginamos tarpusavyje. Parodų analizei taip pat buvo naudojami audiogidai, parodų katalogai, parodų pristatymai internetiniuose tinklalapiuose. Tam, kad užtikrinčiau išvadų apie parodose kuriamus naratyvus patikimumą, kalbinau ir šių muziejų darbuotojus: Cecilia Hammarlund-Larsson, parodos *Sápmi – būti samiu Švedijoje* kuratorę (pokalbis vyko 2019-02-13, Stokholme) bei Kjell-Åke Aronsson, ilgai dirbusį Ájtte muziejaus direktoriumi, šiuo metu jame atliekantį tyrėjo pareigas (pokalbis vyko 2019-02-17, Jokkmokke). Kadangi šiame darbe kalbu ne tik apie muziejų reprezentacijas, bet ir apie muziejų, kaip veikėją bendrame samių atminties lauke, buvo svarbu suprasti ir šių reprezentacijų poveikumą. Būtent todėl kalbinau ir šių muziejų lankytojus. Tos pačios reprezentacijos yra suvokiamos skirtingai žmonių, kurie priklauso skirtingoms interpretavimo bendruomenėms, t.y. turi skirtingas žinias bei patirtis. Nordiska muziejuje apklausiau 17, o Ájtte muziejuje 15 skirtingo amžiaus, lyties, tautybės lankytojų (interviu atlikti 2019-02-11 - 2019-02-17). Pasirinkta kokybinė metodologija leido lanksčiai prisitaikyti prie parodų naratyvų, kurie, remiantis pasirinktos teorijomis prielaidomis, buvo netikėti, keisti iš anksto pasiruoštus klausimus bei atkreipti dėmesį net į mažas detales.

Ankstesni tyrimai. Samių istorijos reprezentavimas Švedijoje geriausiai ištirtas mokyklų mokymosi planų bei vadovėlių kontekste. Pirmoji studija buvo atlikta 1990 m., Nacionalinio švietimo išteklių instituto (NŠIN). Ištyrus pagrindinius skirtingų disciplinų vadovėlius įvairioms amžiaus grupėms paaiškėjo, kad jie aptaria švedų ir samių tautų susidūrimą, bet nesuteikia relevantiškų žinių apie samių kultūrą ir istoriją⁴. Padaroma išvada, kad mokymosi planai turėtų būti keičiami pagal Norvegijos modelį, suteikiant samių istorijai daugiau dėmesio vadovėliuose. 2004 m. Therese Karlsson ištyrė 63 vadovėlius bei 33 mokytojų vadovus, iš kurių pusė nepateikė jokios informacijos apie samius ir tik 15-oje buvo suteikiamos relevantiškos žinios, daugiausia susijusios su elnininkyste besiverčiančiais samiais⁵. Ši studija, kaip ir NŠIN tyrimas, parodė, kad apie samių konfliktus su valstybe bei šiaurinių samių teritorijų kolonizavimą nėra užsimenama. Christian Catomeris vadovėliuose pastebi ne tik informacijos apie samių žemės kolonizavimą trūkumą, bet ir sukuriama neteisingą įvaizdį: samiai vaizduojami kaip privilegijuota tauta, kurią paremdama valstybė leidžia jai naudotis žeme⁶. Nors šiandien samių temoms vadovėliuose yra skiriama daugiau dėmesio nei pirmojo tyrimo metu, yra pastebimas stereotipiškas vaizdavimas, neatspindintis samių realybės, taip pat reiktų pastebėti, kad šių temų įtraukimas priklauso nuo mokytojų pasirinkimo, todėl tiriant tik vadovėlių medžiagą sunku suprasti tikrąją situaciją.

⁴ Statens institut för läromedel, „Samerna i svenska läroböcker“, Stockholm, Statens institut för läromedel, 1990.

⁵ Karlsson, 2004.

⁶ Catomeris, 2004, p. 217.

Taip pat yra nemažai darbų, tiriančių muziejų kuriamas samių reprezentacijas. Norvegų archeologas Bjørnar Olsen, straipsnyje apie samių kultūros reprezentavimą samių muziejuose, kelia klausimus, kaip naujieji samių muziejai, žymintys samių teisės į kultūrinį palikimą susigrąžinimą, prisideda prie alternatyvių naratyvų bei reprezentacijų kūrimo: ar dabar, kai samiai turi teisę patys formuoti savo kultūros ir istorijos paveikslą, jis skiriasi nuo to, kurį siūlė dominuojanti grupė, ar juose vis dar reprodukuojami senieji stereotipai⁷? Šiais klausimais paliečiama visiems vietiniams gyventojams svarbi problema – ar kultūros reprezentavimas gali būti daugiau nei praeities atvaizdas, idėjų apie identitetą mauzoliejus? Trijų pagrindinių samių muziejų Norvegijoje, Švedijoje bei Suomijoje analizė parodė, kad juose atsispindi dominuojančios grupės sukurtas samiškos kultūros naratyvas: tikroji samių kultūra egzistuoja tik praeityje, o visi XX a. įvykę pokyčiai suvokiami, kaip jos praradimas. Vis dėlto, autorius pastebi, kad Ájtte, pagrindinis samių muziejuje Švedijoje, šalia šio tradiciško pasakojimo pateikia ir šiuolaikinės samių kultūros reprezentaciją.

Beveik po 15 metų šiuos klausimus iš naujo kelia Silje Opdahl Mathisen. Savo disertacijoje ji tiria kaip samių bei nacionaliniai muziejai Švedijoje ir Norvegijoje reprezentuoja samių tapatybę ilgalaikėse parodose apie samių kultūrą ir istoriją⁸. Ji teigia, kad šiose parodose stebima samių etnopolitinio ir kultūrinio atgimimo, vykusio XX a. antroje pusėje, įtaka. Vis dėlto, yra pripažįstama, kad jose esama statiškumo ir tai didina tikimybę atkartoti senąjį, etnografinį naratyvą. Autorė pastebi keletą skirtumų tarp samių ir nacionalinių muziejų, teigdama, kad daugeliu atvejų samių muziejai perima parodų turinio bei jo pateikimo sprendimus iš nacionalinių, o jų skirtumai yra sąlygoti, to, kad skiriasi šių muziejų publika bei tikslai. Taip pat pastebimi skirtingi istoriniai naratyvai Norvegijos ir Suomijos muziejuose, tačiau tai lemia skirtinga šių šalių XX a. samių politika. Disertacijoje taip pat trumpai aptariamas atminties ir muziejaus ryšys: S. O. Mathisen teigia, kad tai, ką muziejai pasirenka eksponuoti, norima prisiminti, o tai, ko neįtraukia, pamiršti.

Janet E. Levy tiria samių priešistorės vaizdavimą samių ir nacionaliniuose muziejuose Norvegijoje, Švedijoje bei Suomijoje. Ji teigia, kad samiai yra klasikinis „tautos be istorijos pavyzdys“: kitaip nei samių muziejuose, nacionaliniuose muziejuose samių priešistorės ekspozicija yra labai skurdi: vienuose visai nėra nei samiškų artefaktų, nei kitų informacinių šaltinių, kituose – jie yra atskirti nuo bendro nacionalinio naratyvo ir eksponuojami kituose aukštuose, ar salėse šalia kitų samiškų objektų⁹. Nors skirtumas tarp samių ir nacionalinių muziejų yra didelis, juose esama

⁷ Bjørnar Olsen, „Bilder fra fortida? Representationer av samisk kultur i samiske museer“, *Nordisk museologi*, 2, 2000, p. 14.

⁸ Silje Opdahl Mathisen, „Etnisitetens estetikk. Visuelle fortellinger og forhandlinger i samiske museumsutstillinger“, daktaro disertacija, Oslo universitetas, 2014, p. 278.

⁹ Janet E. Levy, „Prehistory, Identity, and Archaeological Representation in Nordic Museums“, *American Anthropologist*, 108 (1), 2006, p. 140-141.

atsikartojančių ikonų: dabartį reprezentuoja sniegaeigis, praeitį – šamanų būgnas, kota, tačiau pastebima, kad šiems objektams suteikiamos reikšmės yra skirtingos.

Nors samių kultūros reprezentavimas muziejuose yra tarp mokslininkų plačiai diskutuojama tema, dažniausiai tokie tyrimai atliekami muziejaus, ar archeologijos bei istorijos studijų srityse, o keliami klausimai yra susiję su pačiomis reprezentacijomis ir jų kuriamu samių įvaizdžiu. Studijų, tiriančių samių istorinius naratyvus kolektyvinės atminties kontekste kol kas nėra. Savo darbu norėčiau istorijos reprezentavimą susieti su atmintimi bei jos konstravimu – tai yra svarbu tiek siekiant suprasti samių santykį su valstybe bei daugumos visuomene, tiek, kaip šios tautos suvokia savo tapatumą bei istoriją.

Darbo struktūra. Darbo pradžioje trumpai pristatysiu istorinį kontekstą, kuris atskleis, kokie įvykiai ir reiškiniai lėmė samių kultūrinės traumos atsiradimą, o taip pat padės geriau suprasti analizuojamas parodų reprezentacijas. Istorinio konteksto dalį seks teorinio pagrindo konstravimas. Jį sudaro dvi dalys: viena aptaria svarbiausias kolektyvinės atminties bei kultūrinės traumos konceptų idėjas, kita pritaiko jas pasirinktam atminties veikėjui – muziejui. Pastarosios dalies pabaigoje apžvelgiu, kokių naratyvų galėtume tikėtis šiuo konkrečiu atveju remiantis nagrinėjamų teorijų prielaidomis. Ketvirtoje dalyje yra pateikiama parodų analizė – joje pristatau bei lyginu tikruosius muziejų naratyvus. Norint pagrįsti daromas išvadas, darbe pateikiamas detalus parodų reprezentacijų aprašymas. Penktoje dalyje remdamasi teorinėmis prielaidomis, socialiniu kontekstu bei papildoma medžiaga aiškinu pasirinktų strategijų reikšmes bei jų motyvus. Darbas baigiamas išvadomis bei rekomendacijomis tolesniems tyrimams.

1. Istorinis kontekstas

Sápmi – tai istorinės samių žemės, šiandien išsidriekusios keturių valstybių teritorijose: Norvegijoje, Švedijoje, Suomijoje bei Rusijoje. Ši teritorija prieš 9 000 m., nutirpus ledynui, buvo apgyvendinta medžiotojų – rankiotųjų genčių, kurios šiandien yra siejamos su samių tauta¹⁰. Šiandien randami to laikmečio pėdsakai – tai medžioklės duobių kompleksai, taip pat lokių laidojimo vietos (samiai tikėjo, kad lokiai yra šventi gyvūnai - po mirties jie perduoda dievams tai, ką matė žemėje). Viduramžiais samiai ėmė sėkmingai prekiauti su aplinkinėmis tautomis, jų parduodami kailiai buvo ypač vertinami. Tačiau XVII a. pab. Švedijos valstybė ėmėsi aktyvios samių žemių kolonizacijos. Kadangi šiaurinės valstybės sienos nebuvo aiškios, vienas iš būdų įtvirtinti ten savo kontrolę buvo apgyvendinti ją žmonėmis, galinčiais valstybei mokėti mokesčius¹¹. Šis kolonizacijos etapas nebuvo itin sėkmingas – žmonės buvo sunku privilioti į šiaurę, taip pat negelbėjo tai, kad tuo laikotarpiu šalis aktyviai kariavo. Tačiau XVIII a. vid. bei XIX a. pasirodė nauji mėginimai, sulaukę siekto rezultato.

Žemdirbyste vertęsi naujakuriai ėmė apgyvendinti šiaurines teritorijas, įžiebdami konfliktus su elnininkyste besivertusiais samiais¹². Taip pat kolonialistiniai valstybės užmojai lėmė pasikeitusią žemės politiką: tai, kas nuo XVII a. buvo laikoma nuosava samių žeme, už kurią buvo mokami kasmetiniai mokesčiai valstybei, nuo XVIII a. vid. imta laikyti valstybės nuosavybe ir tik ji galėjo spręsti, kaip su žeme bus elgiamasi¹³. Dvi teisinės praktikos, prieštaraujančios viena kitai, egzistavo greta ir kėlė daug nesutarimų. XIXa. galutinai įsitvirtino valstybės kontrolė samių žemėse, tačiau šis sudėtingas istorinis procesas yra reikšmingas ir šiandien, nes būtent ten galima atrasti šiandieninių konfliktų dėl žemės bei vandens teisių pagrindus.

XIX a. pab. Švedijos disponavimas galia samių atžvilgiu tapo itin ryškus. Visuomenės akyse, o taip pat ir šalies įstatymuose samių kultūra buvo tapatinama su elnininkyste, kurios sąlygos vis blogėjo ir lėmė tai, kad daugelis samių ėmė pereiti prie sėslaus gyvenimo būdo ir mėgino įsilieti į švedų visuomenę¹⁴. Tai sukėlė švedų visuomenės nepasitenkinimą, kurio išraiška tapo „lapis turi likti lapiau“ (*lapp ska vara lapp*) politika. Vitalis Karnell, Karesuando vikaras bei nomadų mokyklų inspektorius, 1906 m. taip apibūdina šią politiką:

¹⁰ Samer, „Med naturen som skafferi“, <http://samer.se/1115>, (Žiūrėta 2019 04 23).

¹¹ Patrik Lantto, „Tiden börjar på nytt. En analys av samernas etnopolitiska mobilisering 1900-1950“, *Skrifter från forskningsprogrammet Kulturgräns Norr*, 32, 2000, p. 36.

¹² Lennart Lundmark, „Så länge vi har marker. Samerna och staten under sexhundra år“, Stockholm: Rabén Prisma, 1998., p. 61-62.

¹³ Lennart Lundmark, „Lappen är ombytlig, ostadig och obekvä. Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv“, *Kulturens frontlinjer*, 41, 2002, p.44-45.

¹⁴ Lundmark, 2002, p. 40-41.

„Kai samis, ar samė ima vaikščioti Stokholme vis labiau sudarkytais samių drabužiais, kai lapiai ima steigti sąjungas ir leisti savo laikraštį, kai jie ima įgyti vidurinį išsilavinimą, tai reiškia jų, kaip lapių, žlugimą ir jie tampa varganiausiais žmonėmis, kokių tik galima įsivaizduoti. <...> Skatinkime lapius užsiimti elnininkyste, padarykime juos padoriais, blaiviais, menkai išsilavinusiais žmonėmis, bet neleiskime jiems paragauti civilizacijos, nes tai ir liks tik paragavimu ir niekada tai nebus į gerą“¹⁵.

Elnininkystės, kaip vienintelio samių verslo, protegavimas apsunokino kažkuo kitu besiverčiančių samių padėtį, bei įžiebė vidinius samių nesutarimus. Tikru samiu buvo laikomas tik tas, kuris užsiėmė elnininkyste ir gyveno nomadišką gyvenimą.

XX.a. pr. įsigaliojusios samių švietimo reformos taip pat buvo „lapis turi likti lapiu“ politikos dalis. Reformos metu buvo įsteigtos mokyklos, skirtos nomadiškai gyvenančių samių vaikams: mažieji lankydavo katechetikos mokyklas, kurios keliaudavo paskui samius elnių keliavimo metu, vyresniesiems buvo skiriamas trijų metų išsilavinimas sėsliose internatinėse mokyklose, kuriose vaikai praleisdavo tris mėnesius per metus¹⁶. Toks laiko tarpas lėmė itin skurdžias programas, taip pat problemų keldavo tai, kad mokymosi kalba buvo švedų, nors nei vienas samis, atėjęs į mokyklą jos nemokėjo. Ilgainiui internatinės nomadų mokyklos populiarėjo, jau ir mažesni vaikai būdavo atskiriami nuo tėvų ir gyveno šalia mokyklų esančiuose patalpose, kurios buvo stipriai kritikuojamos dėl pavojingų gyvenimo sąlygų. 1962 m. reformų dėka šios sąlygos pagerėjo, taip pat nomadų mokyklos tapo nebeprivalomos, o 8 deš. jau pradėta rengti samių kalbos mokytojus, norint suteikti galimybę samiams mokytis savo kalbos. Vis dėlto, nomadų mokyklos paliko daug neigiamų padarinių: paplito samių, kaip specialių poreikių grupės, įvaizdis, jie buvo dar labiau atskirti nuo švedų visuomenės, įgijo prastesnį išsilavinimą, o asmeniniame lygmenyje daugeliui šis laikotarpis sukelia skaudžius prisiminimus, apie vaikystėje patirtą išsiskyrimą su tėvais, atskyrimą nuo savo kultūros, kalbos, bei patyčias¹⁷.

Kalbant apie samių politiką Švedijoje būtina paminėti ir rasinės biologijos etapą bei jo reikšmę. Anders Retzius, švedų anatomijos profesorius ir antropologas, sukūrė kaukolės indekso metodą, žmones skirstantį į ilgagalvius (dolichocephali) ir trumpagalvius (brachycephali), pirmąją grupę laikant „grynesne“ už antrąją¹⁸. Švedijoje atlikti tyrimai parodė, kad samiai, kitaip nei švedai, priklauso antrajai grupei. Šis faktas itin sudomino Herman Lunborg, kuris ėmėsi tolesnių samių tyrimų, norėdamas įrodyti dviejų skirtingų grupių susimaišymo pavojų. 1922 m. įkuriamas Nacionalinis rasinės biologijos institutas, vadovaujamas H. Lundborg. Rasinės higienos tyrimus

¹⁵ SOU 1936: 23, p. 84-123, https://weburn.kb.se/metadata/716/SOU_1378716.htm (Žiūrėta 2019 04 30).

¹⁶ Anna-Lill Ledman, „Att representera och representeras. Samiska kvinnor i svensk och samisk press 1966-2006“, daktaro disertacija, Umeå universitetas, 2016, p. 73.

¹⁷ Ellacarin Blind, „Att förlora sitt språk. Samers berättelser om nomadskoletiden“, *Att återta mitt språk*.

Åtgärder för att stärka det samiska språket, SOU 2006:19, Stockholm 2006, p. 555-556.

¹⁸ Lundmark, 2002, p. 132.

vykdančio instituto pagrindinis tikslas buvo „išlaikyti aukštą švediškos rasės kokybę“¹⁹. Visgi didžiąją dalį laiko H.Lundborg praleisdavo šalies šiaurėje, lankė nomadų mokyklas, kur fotografavo ir matavo samius. C. Hammarlund-Larsson pastebi, kad šiuose tyrimuose, skirtingai, nuo tų, kuriuose buvo tiriami patys švedai, samiai buvo fotografuojami nuogi²⁰. 1958 m. institutas tapo medicininės genetikos instituto dalimi.

XX a. samiai taip pat ne kartą patyrė priverstinį persikėlimą. 1920-1939 m. dėl Norvegijos ir Švedijos unijos nutraukimo bei tarpusavio susitarimų šiaurės samiai buvo verčiami persikelti į pietines Sápmi teritorijas²¹. XX-XXI a. suaktyvėjusi vandens bei žemės gelmių resursų eksploatacija pakeitė gyvenimo sąlygas, dėl kurių daugeliui vėlgi teko persikelti, taip pat kasyklos ir vandens bei vėjo jėgainės apsunkina elnininkyste užsiimančių samių kasdienybę²². Žemės ir vandens teisų klausimai, greta kultūros bei švietimo klausimų, buvo svarbiausiai etnopolitiniame samių judėjime, kuris prasidėjo jau XX a. pr., tačiau pirmosios samių organizacijos ėmė kurtis tik amžiaus viduryje, o samių parlamentas Švedijoje įsteigtas 1993 m. Nors samiai tapo pripažinta ir girdima tauta, Patrik Lantto, samių studijų centro vadovas, teigia, kad per šį šimtmetį samių teisių atžvilgiu beveik niekas nepasikeitė, ir tai ne samių organizacijų kaltė, bet valstybės nenoras įgyvendinti tiek tarptautinius susitarimus, tiek atsižvelgti į pačių samių reikalavimus²³.

¹⁹ Lundmark, 2002, p. 134.

²⁰ Cecilia Hammarlund-Larsson, interviu su autore, Stockholm, 2019 02 13.

²¹ Tomas Cramér ir Lilian Ryd, „Tusen år i Lappmarken: juridik, skatter, handel och storpolitik“, Skellefteå: Ord & visor, 2012, p.393.

²² Birger Ekerlid, „De tvångsflyttade“, <http://birgerekerlid.se/wp-content/uploads/2015/05/De-tv%C3%A5ngsf%C3%B6rflyttade-en-bakgrund.pdf> (Žiūrėta 2019 04 30).

²³ Patrik Lantto, „Hundra års kamp för samiska rättigheter - få nämnda resultat“, Sameradion & SVT Sápmi, 2017, <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=6610817> (Žiūrėta 2019 04 29).

2. Atminties studijos

2.1. Kolektyvinė atmintis

Sociologas Maurice Halbwachsas pirmasis ėmė kalbėti apie atmintį kaip apie socialinių sąveikų rezultatą. Jis teigė, jog asmeniniai prisiminimai yra neatsiejami nuo visuomenės - būtent joje prisiminimai atgaivunami, reorganizuojami bei lokalizuojami²⁴. Kitaip tariant, prisiminimai yra įmanomi tik priklausant grupei. M. Halbwachsas vartoja kolektyvinės atminties (arba socialinių) rėmų sąvoką (*collective memory frameworks/social frames*) – tai kolektyvinės atminties instrumentai, skirti praeities vaizdinių pertvarkymui, remiantis dominuojančia to meto mąstysena²⁵. Taigi, kolektyvinė atmintis, kaip ir individualūs prisiminimai, priklauso nuo socialinių konstrukčių. Tai reiškia, kad du skirtingų kultūrinių tradicijų žmonės vieni patekę į tą pačią dykumą įgis skirtingus prisiminimus ir patirs skirtingus jausmus, nes žmogus yra socialinių sąveikų produktas ir pasaulį mato per kolektyvinius konstrukčius, tokius kaip kalba²⁶.

M. Halbwachs buvo atsargus, kai pirmą kartą pavartojo kolektyvinės atminties sąvoką knygoje „*Les cadres sociaux de la mémoire*“, nes tuo metu atmintis buvo suvokiama tik kaip individuali, sukelta asmeninių patirčių. Tačiau ir dabar yra nesutinkančių su kolektyvinės atminties idėja. Susan Sontag rašo:

Visa atmintis yra individuali, neatkuriama – ji miršta kartu su žmogumi. Tai, kas vadinama kolektyvine atmintimi, yra ne prisiminimas, o susitarimas: kad tai istorija apie tai, kas nutiko, su vaizdiniais, kurie įamžina pasakojimą mūsų prote. Ideologijos kuria vaizdinių archyvus, reprezentuojančius vaizdinius, kurie apima svarbiausias idėjas ir kelia nuspėjamas mintis bei jausmus²⁷.

Ji teigia, kad atmintis yra neatsiejama nuo žmogaus, jo fizinės struktūros. Tuo tarpu kolektyvinė atmintis reiškia ne prisiminimą, o sąlygų kėlimą: grupė nusprendžia, kas jai svarbu, kaip vertinti tam tikrus įvykius. Pasak S. Sontag kolektyvinė atmintis yra ne kas kita kaip ideologija. Aleida Assmann pastebi, kad ilgą laiką „ideologijos“ sąvoka turėjo neigiamą konotaciją – tai kažkas dirbtino, sumanipuliuoto ir sukonstruoto, norint paveikti žmonių mąstymą, tačiau tokios prielaidos išnyko iškilus konstruktyvizmui ir buvo suprasta, kad daugelis ideologijai priskirtų savybių tinka ir

²⁴ Maurice Halbwachs, „*On Collective Memory*“, London, Chicago: The University of Chicago Press, 1996, p. 38.

²⁵ Ten pat, p. 40.

²⁶ Maria Paula Nascimento Araújo ir Myrian Sepúlveda dos Santos, „History, Memory and Forgetting: Political implications“, *RCCS Annual Review*, 2009, p.79.

²⁷ Susan Sontag, „Regarding the Pain of Others“, New York: Penguin, 2003, p. 85-86.

tam, ką vadiname objektyvia ir subjektyvia tiesa²⁸. Psichologai teigia, kad prisiminimai neišlaiko originalios savo formos, jie yra nuolatos perrašomi besikeičiančioje kasdienybėje ir A. Assmann siūlo įvertinti tai, kad gyvename pasaulyje, kuris permąstomas tektais ir vaizdiniais – tai daro įtaką tiek individualiai atminčiai, tiek istorikams. Šios idėjos paskatino suabejoti istorikais, kaip vienintelės objektyvios tiesos kūrėjais.

1980 m. Pierre Nora pristatė atminties vietų sąvoką (*lieux de memoire*), kalbėdamas apie simbolines vietas, kūrusias tautą, arba sukurtas jos. Muziejus, kaip ir bibliotekas, archyvus, monumentus, sukaktis, festivalius galima priskirti atminties vietoms. Ši sąvoka suponuoja, kad spontaniška atmintis neegzistuoja, mes turime išlaikyti tam tikras tradicijas, kurti archyvus, jeigu norime prisiminti²⁹. Muziejų parodos, kaip ir kitos atminties vietos, tarp lankytojų kuria bendrumą, taip vyksta atminties konstravimas. P. Nora taip pat svarbi skirtis tarp atminties ir istorijos. Autorius teigia, kad istorija suvokia įvykius kaip trumpalaikius, praeinančius, išsidėstančius logiškame linijiniame naratyve, tuo tarpu atmintis susijusi su tebevykstančiais reiškiniiais, apie kuriuos prisiminimai keliauja iš kartos į kartą – atmintis žymi istorijos nenutrūkstamumą³⁰. Tiek atminties, tiek istorijos prieigos prie praeities yra ribotos.

M. Halbwachsas parodė, kad individo atmintis priklauso nuo jo komunikacijos su kitais žmonėmis – atmintis leidžia žmonėms gyventi bendruomenėse, o gyvenimas bendruomenėse kuria atmintį³¹. Jan Assmann siūlo kalbėti apie skirtingo pobūdžio atmintis – komunikatyviają, kuri atstotų M. Halbwachso aprašytą atmintį, bei kultūrinę, kuri, kitaip nei pirmoji, nėra perduodama gyvų liudininkų, ji išlieka simbolių, pasirodančių mituose, literatūroje, šventėse, dėka. Tai institucionalizuotas prisiminimas apie tam tikrus praeities momentus. J. Assman teigia, jog grupės, „neturinčios“ kolektyvinės atminties, yra linkusios ją „susikurti“ ir tai daroma steigiant muziejus, bibliotekas, archyvus, statant monumentus – pasitelkiant atmintį išsaugančias institucijas, atmintis tampa transgeneracinė ir gali išlikti net kelis tūkstančius metų³².

Kolektyvinė atmintis nėra patikimas istorinių įvykių šaltinis, tačiau ji suteikia jiems tam tikras reikšmes, vadinasi, kolektyvinė atmintis suteikia žinių apie tai, kaip istorija yra suvokiama ir interpretuojama šiandien. James H. Liu ir Denis J. Hilton teigia:

²⁸ Aleida Assmann, „Re-framing memory. Between individual and collective forms of constructing the past“, kn. , *Performing the Past: Memory, History, and Identity in Modern Europe*, red. Karin Tilmans et al, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010, p. 38.

²⁹ Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“, *Representations, Special Issue: Memory and Counter-Memory*, 26, 1989, p.12.

³⁰ Ten pat, p. 9.

³¹ Jan Assmann, „Communicative and Cultural Memory“, Kn. *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, red. Astrid Erll, Ansgar Nünning, Berlin: Walter de Gruyter, 2008, p. 109-110.

³² Ten pat, p. 111.

Savo istorijos reprezentavimas grupei reiškia suvokimą, kuo ji buvo, yra, gali, ar turėtų būti, ir yra jos identiteto, normų bei vertybių konstravimo pagrindas. Istorijos reprezentacijos padeda apibrėžti socialinį tautų identitetą, ypač jų ryšį su kitomis tautomis, o taip pat šiandieninės tarptautinės politikos klausimus bei vidinę grupės įvairovę.³³

Kolektyvinės atminties konstravimas leidžia grupei apibrėžti save, artikuliuoti savo tapatumą ir suvokti santykį su kitomis grupėmis. Kaip atmintis, taip ir istorijos reprezentavimas, liudija ne apie praeitį, bet apie dabartį ir leidžia geriau suvokti, kaip ją mato tam tikra žmonių grupė.

Aptartų autorių kolektyvinės atminties konceptas liudija apie vientisą, tam tikrai grupei bendrą praeities suvokimą. Vis dėlto, reikia nepamiršti, kad atminties lauke esama daugybės veikėjų. Kaip teigia Jan Kubik ir Michael Bernhard, skirtingi veikėjai yra linkę siūlyti tokią praeities viziją, kuri galėtų legitimuoti jų pastangas įgyti arba išlaikyti galią³⁴. Veikėjais atminties lauke gali būti įvairios interesų grupės, institucijos, įstaigos, politiniai, ar visuomeniniai veikėjai. Jeigu žmogus priklauso kelioms skirtingoms atminties bendruomenėms, jį gali veikti kelios atminties versijos. Tai yra dar aktualiau kalbant apie žmonių grupę. Vadinasi, grupei bendros istorijos reprezentacijos yra sunkiai suvokiamas reiškinys ir anksčiau aptartų autorių daroma prielaida, kad istorinę atmintį lemia dabarties aplinkybės, nėra pakankama. Norint paaiškinti pasirenkamas istorijos reprezentacijas reikia atkreipti dėmesį ir į jas produkuojančius konkrečius veikėjus bei jų motyvus.

2.2. Kultūrinė trauma

Trauminė atmintis yra kitokio pobūdžio nei įprasta atmintis. Daugelis autorių trauminę patirtį apibūdina kaip sukrečiantį kasdienio gyvenimo pasikeitimą, paliekantį pėdsakus individo ar kolektyvo sąmonėje. Jeffrey C. Alexander pateikia tokį apibrėžimą:

Kultūrinė trauma pasireiškia, kai kolektyvo nariai ima jausti patyrę siaubingą įvykį, paliekantį neišdildomas žymes jų grupės sąmonėje, kurios amžiams paženkлина jų prisiminimus ir fundamentaliai bei negrįžtamai pakeičia jų ateities identitetą³⁵.

Dėl daugelio kultūrinės traumos aspektų nėra vienareikšmiškai sutariama, tačiau du dalykai yra tikrai aiškūs: kultūrinės traumos nėra savaiminis reiškinys, jos – socialiai sukeltas procesas; taip pat

³³ James H. Liu ir Denis J. Hilton, „How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics“, *British Journal of Social Psychology*, 44, 2005, p.538.

³⁴ Michael Barnhard ir Jan Kubik, „Twenty years after communism: The politics of memory and commemoration“, New York: Oxford University Press, 2014, p.9.

³⁵ Jeffrey C. Alexander, „Toward a Theory of Cultural Trauma.“ Kn. *Cultural Trauma and Collective Identity*, red. J. C. Alexander et al., Berkeley: University of California Press, 2004, p. 1.

jos kyla įvykus įprastos rutinos sukrėtimui³⁶. Toliau šiame skyriuje aptarsiu, kuo kultūrinės traumos skiriasi nuo psichologinių ir apžvelgsiu skirtingus šio koncepto aiškinimus.

Socialinių mokslų objektu trauminės patirtys tapo visai neseniai, iki tol jomis daugiausia domėtasi psichologijos moksle. Kultūrinės ir psichologinės traumos sąvokos, žinoma, yra glaudžiai susijusios. Buvo ištirta, kad kultūrinės traumas patyrusios vietinių gyventojų grupės dažnai pasižymi aukštesniu savižudybių skaičiumi, dažnesni yra depresijos ir potrauminio streso sindromo atvejai (PSS taip pat yra siejamas su daugeliu psichologinių problemų, tarp kurių nepasitikėjimas savimi, gėdos jausmas, destruktivus elgesys, priklausomybė žalingoms medžiagoms)³⁷. Šie požymiai yra suvokiami kaip reakcija į grupės traumą ir vadinami istorinės traumos atsaku (*historical trauma response*)³⁸. Taigi, kultūrinės traumos yra linkusios išsivystyti į psichologines, kurias tiria psichologai mėgindami atrasti veiksmingus gijimo metodus. Tačiau psichologines traumas gali sukelti ir įvairios individualios patirtys, o kalbant apie kultūrinės traumas galvoje turima įvykius, sukėlusius kultūrinės krizes, palikusius pėdsaką bendruomenės tapatybėje³⁹.

Kai Erikson savo darbais atskleidė, kad kolektyvai, taip pat kaip individai, gali patirti psichologines traumas. Jis tyrė žmogaus sukeltos nelaimės mažoje kasybos bendruomenėje, kurios metu žuvo 135 žmonės, pasekmes, tarp kurių: bendruomenės bei ryšio su aplinka ir pačiu savimi praradimas⁴⁰. K. Erikson kolektyvinę traumą apibūdina taip:

Sakydamas kolektyvinė trauma... aš turiu galvoje smūgi į pagrindinius socialinio gyvenimo audinius, sužalojantį žmones jungiančius ryšius ir susilpninantį bendrumo jausmą. Kolektyvinė trauma veikia lėtai ir klaidingai, kol ją ima suvokti nuo jos kenčiantys, taigi, ji neturi „traumai“ būdingo staigumo. Bet tai taip pat yra šoko forma, palaipsniui suvokimas, kad bendruomenė nebeegzistuoja kaip efektyvus paramos šaltinis ir kad pranyko svarbi savasties dalis⁴¹.

Nors K. Erikson kalba apie socialinę grupės traumą, jis pastebi traumas sukeliama žmogaus susvetimėjimą su pačiu savimi bei su bendruomene. Šis aspektas yra itin svarbus ir kultūrinės traumos procese. Kultūrinės traumas sukeliantys įvykiai pažeidžia esmines kultūrinės grupės vertybes, jos pagrindus. Kai iškyla grėsmė kultūrai, jai priklausantys žmonės taip pat ima jausti grėsmę savo tapatumui. Neil J. Smelser pateikia keletą kultūrinių traumų pavyzdžių: tai

³⁶ Angela Onwuachi-Willig, „The Trauma of the Routine: Lessons on Cultural Trauma from the Emmett Till Verdict”, *Sociological Theory*, 34(4), 2016, p.336.

³⁷ Bessel Van der Kolk, „Developmental impact of childhood trauma“, Kn. *Understanding trauma: Integrating biological, clinical and cultural perspective*, red. Robert Lemelson et al.), 2007, p. 226-227.

³⁸ Maria Yellow Horse Brave Heart et al., „Historical Trauma Among Indigenous Peoples of the Americas: Concepts, Research, and Clinical Considerations”, *Journal of Psychoactive Drugs*, 43(4), 2011, p. 282-283.

³⁹ Piotr Sztompka, „Cultural Trauma: the Other Face of Social Change“, *European Journal of Social Theory*, 3(4), 2000, p. 449.

⁴⁰ Kai Erikson, „Notes on Trauma and Community”, Kn. Cathy Caruth, *Trauma: Explorations in Memory*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1995, p. 183–99.

⁴¹ Kai Erikson, „Everything in Its Path: Destruction of Community in the Buffalo Creek Flood“, New York: Simon and Schuster, 1976, p. 154.

Reformacija, sukėlusi grėsmę katalikų bažnyčios dominavimui, ar Vakarų vertybių primetimas kolonijoms⁴².

Piotr Sztompka kultūrinę traumą suvokia kaip trauminį socialinį pokytį, kuriam būdingi staigumas, netikėtumas, radikalumas⁴³. Jis pateikia tokius socialinio pokyčio pavyzdžius: revoliucija, rinkos griūtis, radikalūs ekonomikos pokyčiai, priverstinė migracija, genocidas, terorizmo ir smurto aktai ir kt. Tačiau Onwuachi-Willig teigia, kad yra ir kitokio pobūdžio traumos, sukeltos ilgalaikės rutininės skriaudos. Ji pastebi, kad tokią skriaudą liudijantys įvykiai paprastai pritraukia žiniasklaidos dėmesį ir turi plačią auditoriją, o visuomenėje egzistuoja viešas diskursas apie rutininės žalos, kuri pasireiškia valstybiniu tam tikros grupės marginalizavimu, reikšmę⁴⁴. Būtent tokia trauminė patirtis dažniausiai ir yra būdinga vietiniams gyventojams bei kitoms etninėms, kultūrinėms, seksualinėms mažumoms.

P. Sztompka sieja kultūrinę traumą su socialiniu pokyčiu, teigdamas, kad pastarasis, pažeisdamas kultūrinį visuomenės branduolį, gali sukelti traumą⁴⁵. Jis įveda kultūrinės disorientacijos sąvoką, apibūdinančią skirtingų kultūrų susidūrimo sukeltą dvilypumą, kuris paveikia kultūrinės bendruomenės vertybes bei įsitikinimus.

Aplinkybės kultūrinei traumai yra palankios, kai kultūroje atsiranda disorganizacija, nenuoseklumas – kitaip tariant, kai normatyvinis ir kognityvinis žmogaus gyvenimo kontekstai bei socialiniai veiksmai praranda homogeniškumą, darnumą, stabilumą ir tampa diversifikuoti ar net suskaldyti į priešingus kultūrinius kompleksus⁴⁶.

Autorius mini keletą skirtingų situacijų, kurių metu kyla kultūrinė disorientacija: tam tikras įvykis (ar jo atminimas) ima kvestionuoti esmines kultūros vertybes, jos pagrindus; žmonės atsiduria stiprijoje kitos kultūros įtakoje, kuri itin skiriasi nuo jiems įprastos; technologinės, ekonominės, politinės naujovės staiga pakeičia įprastą gyvenimo būdą; taip pat kultūrinę disorientaciją gali sukelti pokyčiai ar naujos idėjos kylančios pačioje kultūrinėje grupėje. Ši koncepcija atliepia jau minėtą mintį, kad kultūrinė trauma suskaldo bendruomenę, o jos nariai atitolsta tiek nuo bendruomenės, tiek nuo savo kultūrinio tapatumo. Vis dėlto, traumos susiejimas su socialiniu pokyčiu gali sukelti iliuziją, kad trauma yra trumpalaikis reiškinys – juk žmonės yra linkę prisitaikyti prie naujos tikrovės. Pats autorius, galbūt, atsakytų, kad daugelis tokių pokyčių ir nevirsta traumomis – svarbu tai, kokios reikšmės socialiniam pokyčiui buvo suteikiamos.

⁴² Neil J. Smelser, „Psychological Trauma of Cultural Trauma.” Kn. *Cultural Trauma and Collective Identity*, red. J. C. Alexander, et al., Berkeley: University of California Press, 2004, p. 38.

⁴³ Sztompka, p. 452.

⁴⁴ Angela Onwuachi-Willig, p. 336.

⁴⁵ Sztompka, p. 450.

⁴⁶ Ten pat, p. 453.

Taigi, labai svarbu pabrėžti, kad netgi žmonių grupės patiriamos kultūrinės krizės nebūtinai tampa kultūrinėmis traumomis. J. C. Alexander teigia, kad trauma nėra tapati skausmo patirčiai, ją sąlygoja sujauktas kolektyvo tapatumo suvokimas⁴⁷. Taigi, kolektyvo nariai patys patirtą skausmą apibrėžia kaip grėsmę tam, kas jie yra ir kuo nori būti. Grupė suteikia patirtam įvykiui reikšmę ir nusprendžia, kas yra dėl jo kaltas. Ši įvykio interpretacija yra perduodama ne tik gyvų liudininkų, ji atsispindi istorijos reprezentacijose tokiu būdu keliaudama iš kartos į kartą – taip trauma tampa transgeneracinė.

Eduardo Duran ir Bonnie Duran knygoje apie Š. Amerikos vietinių gyventojų postkolonijinę psichologiją teigė, kad istorinės traumos glūdi kultūrinėje atmintyje ir todėl yra perduodamos tokiais pat mechanizmais kaip ir pati kultūrinė atmintis⁴⁸. Tai reiškia, kad trauma tampa kultūros dalimi ir pasak J. ir A. Assman'ų gali išlikti kelių kartų atmintyje. Marianne Hirsh kalba apie tai, kokį ryšį su traumine atmintimi turi antroji, tiesiogiai įvykių nepatyrusi karta ir pavadina ją postatmintimi. Ji teigia, kad Holokaustą išgyvenusiujų palikuonys trauminius įvykius „prisimena“ dėl girdėtų istorijų, matytų nuotraukų, ar juos supusio elgesio, tačiau šios patirtys buvo perduotos taip giliai, kad jos ėmė konstruoti prisiminimus ir palikuonių sąmonėse⁴⁹. Alison Landsberg į šiuos klausimus pažvelgė per masinės kultūros prizmę. Ji teigia, kad kapitalistinė komodifikacija ir masinė kultūra leido patirti žmonėms ne tik tuos įvykius, kurių liudininkais jie buvo, bet ir kitų kartų ar kultūrų išgyvenimus. Ji vartoja protezinės (*prosthetic*) atminties sąvoką - tai asmeniniai atsiminimai, tačiau jie nėra žmogaus, ar žmonių grupės nuosavybė, jie sukuria viešąją praeitį, kuri nėra privatizuota⁵⁰. Vėliau aptarsime muziejaus ir atminties ryšį ir pamatysime, kad protezinės atminties kūrimas yra viena iš galimų šiuolaikinio muziejaus veikimo strategijų, padedančių paveikti lankytojus ir taip įsitraukti į atminties lauką, kaip aktyviam ir reikšmingam veikėjui.

Samių atveju postatminties ir protezinės atminties sąvokos yra itin svarbios. Nors samiai ir šiandien susiduria su sisteminė diskriminacija bei žeidžiančiu požiūriu, įvykiai bei reiškiniai, kurie šiandien laikomi trauminiiais, daugiausia vyko XX a. pirmoje pusėje bei amžiaus viduryje. Daugelis gyvų liudininkų šiandien yra vyresnės kartos žmonės, dažnai jie vieninteliai šeimoje yra išsaugoję kalbą, tautai būdingą pasaulėžiūrą, kultūrinės žinias. Tai, kad šie žmonės tampa tiek kultūrinės atminties, tiek trauminės atminties perdavėjai, sujungia šiuos pasakojimus. Vis dėlto, daugelyje samių šeimų šis transgeneracinis atminties perdavimas yra nutrūkęs dėl to, kad būti samiu minėtu laikotarpiu buvo tapę gėdinga ir sunku – daugeliu atvejų tai lėmė nutolimą nuo savo kultūrinio tapatumo. Tai reiškia, kad protezinė atmintis, įvairios istorijos reprezentacijos, tampa daugelio

⁴⁷ Alexander, p. 10.

⁴⁸ Eduardo Duran ir Bonnie Duran, „Native American Postcolonial Psychology“, New York: Suny Press, 1995.

⁴⁹ Marianne Hirsch, „The Generation of Postmemory“, *Poetics Today*, 29(1), 2008, p. 106,107.

⁵⁰ Alison Landsberg, „Prosthetic memory: the ethics and politics of memory in an age of mass culture“, kn. *Memory and Popular Film*, red. Paul Grainge, Manchester: Manchester University Press, 2003, p. 149.

samių jungtis su praeitimi. Šios reprezentacijos ima formuoti jaunų samių santykį su istorija, kurti tam tikrą traumos išgyvenimą ir supratimą, kuris paveikia ryšį su savo tauta bei supančia visuomene. Žvelgiant į samių menininkus ir visuomeninius veikėjus galima pastebėti, kad šis ryšys įgauna protesto formą, kurio centre – kultūrinio tapatumo stiprinimas, praeities skriaudų iškėlimas, reikalavimas to, kas buvo atimta, ir priešinimasis šiandieninės diskriminacijos apraiškoms.

2.3. Istorinio naratyvo strategijos

Kultūrinė trauma žymi santykį tarp aukos ir skriaudėjo. J. Alexander teigia, kad šis santykis bei atsakomybės už įvykius prisiėmimas yra tipinio traumos naratyvo dalis⁵¹. Besitęsiančiame konflikte, arba situacijose, kai riba tarp aukos ir skriaudėjo nėra aiški, kiekviena grupė bus linkusi reprezentuoti istoriją pabrėžiant savo aukos įvaizdį bei sumenkinant padarytų nusikaltimų reikšmę⁵². Tačiau esama ir kitos perspektyvos, teigiančios, kad grupėms reikia kažko daugiau nei nusikratyti atsakomybės, arba pelnyti aukos įvaizdį: jos siekia susitaikyti su „tamsiąją“ praeitimi – tai atskleidžia prasmės krizę, kuri įveikiama tik dekonstruojant ir rekonstruojant kolektyviškumo jausmą, stiprinant tapatumą⁵³. Tiriant istorinių naratyvų strategijas galima geriau suprasti tiek traumos įveikimo procesą, tiek tai, kaip grupė suvokia savo tapatumą bei santykį su kitomis grupėmis.

Buvo teigta, kad trauminė patirtis silpnina individo ir bendruomenės ryšį – žmogus ima jausti priklausymo grupei pavojų, o gal net gėdą dėl savo kilmės. Tačiau K. Erikson pastebi, kad esama ir kitokio efekto: trauminiai įvykiai gali suartinti juos patyrusius (žmonės ima jaustis siejami to paties likimo) ir kartu atitolinti juos nuo įvykių nepatyrusiųjų, kaip nebegalinčių jų suprasti⁵⁴. Kultūrinės traumos gali tapti svarbia grupės tapatumo dalimi, sudaryti naujus kultūrinius naratyvus ir tapti grupę vienijančiu veiksniu. Daniel Bar-Tal su kolegomis teigia, kad savęs kaip aukos suvokimas yra kolektyvinę tapatybę keičiantis procesas, jis taip pat apžvelgia tokio įsitvirtinusio aukos naratyvo pasekmes: nuo pasikeitusio žvilgsnio į pasaulį, kai išauga nepasitikėjimas kitais ir pažeidžiamumo jausmas, iki iškreipto savo veiksmų ir situacijos suvokimo⁵⁵. Galima klausti, kodėl žmonėms patyrusiems traumą yra svarbu apie tai kalbėti? Vienas atsakymų – tai prasmės poreikis.

⁵¹ Alexander, p. 12-15.

⁵² Gilad Hirschberger, et al., „Defensive representations of an uncomfortable history: The case of Hungary and the Holocaust“, *International Journal of Intercultural Relations*, 55, 2016, p. 40.

⁵³ Gilad Hirschberger, „Collective Trauma and the Social Construction of Meaning“, *Frontiers in Psychology*, 2018.

⁵⁴ Kai Erikson, 1995, p.186.

⁵⁵ Daniel Bar-Tal et al., „A sense of self-perceived collective victimhood in intractable conflicts“, 91 (874), 2009, p. 248-253.

Grupė mėgina suteikti prasmę patiriams išgyvenimams, sukurti kolektyvinę tapatybę, kuri būtų koherentiška, teiktų jos svarbumo ir priklausomumo jai jausmą.

Ciano Aydin atskleidžia kitokią perspektyvą - jis teigia, kad trauminė atmintis dėl destruktinio savo pobūdžio neleidžia kultūrai toliau vystytis, o jos padaryta žala išlieka⁵⁶. Autorė pasitelkia Friedrich Nietzsche aktyvaus užmiršimo sąvoką, manant, kad ji pasiūlo traumos įveikimo strategiją. Aktyvus užmiršimas nereiškia išblėsusių atsiminimų, tai – žmogaus atsirinkimas tarp to, kas turėtų patekti į jo sąmonę ir kas ne, tai gebėjimas nuslopinti trauminius prisiminimus. Šis konceptas yra aktualesnis masinių žiaurumų kontekste, kai žmonės iš tiesų negali pamiršti ir įstringa praeityje negalėdami žengti į ateitį. Tačiau jis svarbus kalbant ir apie ilgalaikę priespaudą: negalėdama pamiršti nuoskaudos grupė pasilieka praeityje, o jos kultūrą ima apibrėžti būtent priespaudos istorija, tačiau, kad kultūra klestėtų privalu trauminius įvykius suvokti kaip praėjusius.

Kaip jau minėta, skriaudėjai dažnai yra linkę kalbėdami apie istorinius nusikaltimus juos sumažinti, iškreipti arba vengti juos prisiminti. Taip yra todėl, kad istorinės traumos reprezentacijos gali kelti grėsmę ir skriaudėjų grupės identitetui bei jos moraliniam įvaizdžiui. Rekonstruoti atmintį mėginant pateikti įvykius sau naudinga linkme yra įmanoma tik tuomet, kai skriaudėjo ir aukos vaidmenys yra persipynę, o įvykiai yra dviprasmiški, tačiau vietinių gyventojų rutininės žalos atveju tai tik dar labiau pablogintų skriaudėjo įvaizdį. Kartais skriaudėjai renkasi „užverti praeičiai duris“ - palikti trauminius įvykius praeityje ir sąmoningai nebekelti diskusijų. Viena vertus, tai gali būti susitaikymo proceso dalis, kai skriaudėjams yra atleidžiama ir abi grupės nusprendžia nebesigręžti atgal⁵⁷. Kita vertus, dažniau skriaudėjai nebenori kentėti už ankstesnių kartų klaidas ir nusprendžia apie jas nebekalbėti, kai tuo tarpu aukos bei jų palikuoniai nepajėgia atleisti ir vis dar nori dalintis patirtimis⁵⁸.

Itin svarbus yra skriaudų pripažinimo momentas. Pasak G. Hirschberger, padarytų nusikaltimų neigimas yra lengvai paaiškinamas grupės pasirinkimas – juk istorinių nusikaltimų pripažinimas sąlygoja nacionalinio naratyvo pasikeitimą, į jį reikia įtraukti nukentėjusiųjų pasakojimą, o nusikaltusios grupės istoriniai pasisekimai įgauna žiaurios to kainos atspalvį⁵⁹. Tačiau esant geriems abiejų grupių santykiams toks pasirinkimas nėra tikėtinas. Daugelis demokratiškų valstybių yra linkusios pripažinti skriaudas, padarytas šalies vietiniams gyventojams. Tačiau šis pripažinimas

⁵⁶ Ciano Aydin, „How to Forget the Unforgettable? On Collective Trauma, Cultural Identity, and Mnemotechnologies“, *Identity: an International Journal of Theory and Research*, 17 (3), 2017, p. 129.

⁵⁷ Katja Hanke et al, „When the past haunts the present: Intergroup forgiveness and historical closure in post World War II societies in Asia and in Europe“, *International Journal of Intercultural Relations*, 37, 2013, p. 287-301.

⁵⁸ Lina Chermas et al, „The framing of atrocities: documenting the wide variation in aversion to Germans and German related activities among Holocaust survivors“, *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 12 (1), 2016, p. 65-80.

⁵⁹ Hirschberger, 2018.

nukentėjusioms grupėms gali atrodyti veidmainiškas, jeigu valstybė neįtraukia jų į nacionalinį naratyvą, ar kitais veiksmai neparodo savo politikos ir požiūrio pasikeitimo. Tokių masinių žiaurumų kaip Holokaustas kontekste, galima pamatyti ir priešingą scenarijų: kai kalbėjimas apie praeities tragedijas tampa visuotiniu šalies reiškiniu⁶⁰. *Vergangenheitsbewältigung* (liet. susitaikymas su praeitimi) sąvoka yra įvardinamos pastangos permąstyti trauminę XX a. antros pusės Vokietijos istorinę atmintį. Tai pavyzdys to, kaip kaltės jausmas ima rekonstruoti kolektyvo tapatybę.

Šias kaltininkų ir aukų kuriamas naratyvų strategijas mėginsiu pritaikyti darbe tiriamam atvejui, tačiau prieš tai aptarsiu pasirinkto atminties veikėjo –muziejaus –vaidmenį.

⁶⁰ Lars Rensmann, „Collective Guilt, National Identity, and Political Processes in Contemporary Germany“, kn. *Collective guilt: International Perspectives*, red. N. R. Branscombe, B. Doosje, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

3. Muziejus ir atmintis

Vieną dažniausiai sutinkamų muziejaus apibrėžimų pasiūlė Peter Vergo, teigdamas, kad muziejai skirti įgyti, saugoti, konservuoti ir eksponuoti objektus, artefaktus bei įvairius meno kūrinis⁶¹. Iš tiesų jų galioje yra daug daugiau: atrinkdami tai, ką verta išsaugoti, jie sprendžia, kas yra istorija ir kas nėra, eksponuodami objektus jie kuria reikšmes ir konstruoja istorijos supratimą, jie taip pat formuoja kultūrinę atmintį bei tapatybę. Šioje dalyje aptarsiu muziejų kaip instituciją, atminties lauko veikėją bei istorinių įvykių dalyvį.

3.1. Kolonijinis palikimas

Muziejus yra laikomas Vakarų institucija, arba „Vakarų projektu“ – šis reiškinys nebuvo aptinkamas jokiose kitose kultūrose. Šio projekto centre – tauta, tačiau nemažiau svarbios ir vakarietiškos vertybės *per se*, kurios buvo aukštinamos lyginant vakarietišką kultūrą su kitomis, vietinių gyventojų bei kolonijų tautų, kultūromis, laikytomis mažiau pažangiomis, neišsivysčiusiomis. Taip muziejai skilo į tuos, kurie reprezentuoja Europos tautų istoriją ir kultūrą bei etnografinius, reprezentuojančius „primityvius“, „pirmykštes“ „neeuropietiškas“ tautas⁶². Būtent šio naujo, etnografijos, žanro ribose Skandinavijoje buvo ir neretai iki šiol yra reprezentuojami samiai. B. Olsen teigia, kad toks samiškos kultūros vaizdavimas yra idealizuotas, o jį suskirstyti galima į religijos, materialiosios kultūros, papročių, ekonomikos, gyvenviečių ir panašias temas, o jeigu pateikiami kultūriniai grupės pokyčiai, jie yra laikomi tapatybės praradimu. Objektai, saugomi tokių muziejų kolekcijose, buvo sukurti arba naudoti tų, kurie kažkokiu istorijos etapu buvo laikomi „egzotiškais“, „bemoksliais“, „primityviais“, „laukiniais“, „nykstančios rasės“ atstovais, ir iš jų paimti dažnai be sutikimo⁶³.

XIX-XX a. Europoje buvo populiarios kolonijų vietinių gyventojų gyvosios parodos, dar vadinamos *human zoo*. Samiai taip pat buvo gabenami į tokias parodas Londone, Berlyne, Paryžiuje ir kituose miestuose. Cecilia Hammarlund-Larsson aprašo tipišką to paveikslą – pora samių šeimų, 15-16 elnių, dvi kotos, ackjos, slidės ir kiti objektai⁶⁴. Vietinių gyventojų buvo prašoma, kad jie gyventų savo įprastą gyvenimą, tuo tarpu tyrėjai ir kiti besidomintys juos stebėdavo. 1891 m. Stokholme buvo įkurtas Skansenas – gyvosios etnologijos muziejus, kuriame taip pat buvo eksponuojami samiai. Tokias parodas galima suprasti kaip galių asimetrijos išraišką. Jos taip pat yra

⁶¹ Peter Vergo, „The Museology and the New Museology“, London: Reaktion Books, 1993, p.41.

⁶² Olsen, p.16.

⁶³ Henrieta Lidchi, „The poetics and the politics of exhibiting other cultures“, kn. *Representation: Cultural Representation and signifying practises*, red. Stuart Hall, London: Sage Publications, 1997, p. 161.

⁶⁴ Cecilia Hammarlund-Larsson, „Skärskådad samling“, kn. *För Sápmi i tiden*, red. Christina Westergren, Eva Silvén, Stockholm: Nordiska museets förlag, 2008, p.95.

siejamos su žmonių klasifikacija bei kūnų matavimais, kurie Švedijoje buvo vykdomi pirmoje XX a. pusėje, įsteigus rasinės biologijos institutą.

Kolonializmo era apie 1970 m. jau buvo pasibaigusi ir postkolonijinė kritika ėmė nagrinėti šio reiškinių pasekmes bei naująsias jo formas, kurias išryškino kapitalizmas ir globalizacija, Vakarų politinė-karinė hegemonija⁶⁵. Imta mąstyti apie tai, kaip Vakarų muziejuose reprezentuojamas „kitas“. Homi K. Bhabha kalba apie daugybę tautų po kolonializmo likusių be istorijos: kaip galime atrasti ir interpretuoti jų reikšmę istorijoje, jei nėra likę jokių jas liudijančių dokumentų, o jų pėdsakai buvo ištrinti kolonizatorių⁶⁶? Postkolonijinė kritika sužadina daug klausimų apie istoriją, jos pasakojimą ir galią. Muziejai kaip niekada susidomėjo tuo, kaip jie konstruoja istoriją ir ėmė kelti tokius klausimus kaip: kas valdo praeitį; kas suteikia teisę kalbėti už kitus; kas įtraukiama į pasakojimą ir kas ne; kieno prisiminimai yra privilegijuojami, o kieno atsiduria nuošalyje; kaip generalizuoti neignoruoiant; ir kaip balansuoti tarp individualios atminties ir bendrų istorijos interpretacijų⁶⁷? Šie klausimai, kaip ir pati postkolonijinė kritika, bus svarbi šiame darbe pristatomam tyrimui.

3.2. Muziejaus vaidmuo atminties lauke

Atminties sąvoka yra neatsiejama nuo galios ir žinojimo. Skirtingos žmonių grupės, institucijos, politiniai veikėjai gali turėti skirtingas praeities versijas. Viena vertus, tai galima aiškinti skirtinga šių veikėjų istorine ir kultūrine patirtimi, kita vertus, reikia pripažinti, kad istorinis naratyvas gali pasitarnauti siekiant savų tikslų. Šie tikslai gali būti apgalvoti, kaip tam tikrų politinių veikėjų mėginimas sustiprinti savo padėtį, tačiau taip pat jie gali būti intuityvūs, kaip trauminės patirtis, ar nelygybę, patyrusių grupių mėginimas „išgyti“, įtvirtinti jų pasakojimą bei susitaikyti su praeitimi. Nets-Zehngut pastebėtų, kad šie du pavyzdžiai iliustruoja skirtingus atminties tipus: oficialią atmintį, kurią konstruoja valstybė, politinės partijos ir kiti vieši asmenys, bei kultūrinę atmintį, kuri atskleidžia, kaip pasaulį suvokia visuomenė ir jos grupės. Šie du tipai ir bus svarbiausi šiame darbe. Muziejai, kaip valstybės remiama institucija, bet kartu ir vieta, kurioje įgalinami visuomenės, ar jos grupių balsai atsiduria kažkur šių tipų sankirtoje.

Taigi, muziejus yra istorinių įvykių dalyvis, pasakojamo naratyvo dalis, o kartu - veikėjas atminties lauke. Šiuolaikiniai muziejai yra linkę abu šiuos vaidmenis apmąstyti savo ekspozicijose

⁶⁵ Simon Gunn, „History and cultural theory“, Edinburgh: Pearson education limited, 2006, p.159

⁶⁶ Ten pat, p. 166.

⁶⁷ Rosmarie Beier-de Haan, „Re-staging Histories and Identities“, kn. *A Companion to Museum Studies*, red. Sharon Macdonald, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2006, p.187.

bei kitoje veikloje. Taip pat jie įsitraukia į kontaktą su kitais veikėjais, tokiais kaip valstybė, visuomenė, atskiros jos grupės ir gali atlikti tarpininko vaidmenį, siekti paveikti šių pusių santykius, ar požiūrius. Muziejų pateikiamomis reprezentacijomis istorija įgyja reikšmes, o mažumoms skirtomis parodomis formuojamas tiek visuomenės požiūris, tiek pačių mažumų tapatumas – tai lemia šių grupių galimybes, bei jų santykį su daugumos visuomene⁶⁸. Taip pat reiktų pabrėžti, kad vietinių gyventojų (ar kitų mažumų) muziejai yra itin svarbus kultūros centras. Juose atsispindi ne tik šių grupių perspektyva, tačiau įvairūs jose vykstantys procesai, susiję su istorinėmis traumomis, pripažinimo reikalavimu, tapatybės kūrimu ir rekonstravimu.

Muziejus išsiskiria iš kitų atminties veikėjų ir tuo, kad jis kartu yra ir atminties vieta. Muziejus ilgai buvo suvokiamas kaip atminties saugykla, tačiau dabar manoma, kad jis taip pat įkūnija atminties formas⁶⁹. Tai reiškia, kad jis ne tik išsaugo materialius istorijos liudijimus, tačiau ir skatina lankytojus prisiminti, pajusti ryšį su praeities įvykiais bei juos patyrusiais, pajusti empatiją. Arnold-de-Simine ir Silke Arnold-de Simine teigia, kad memorialai bei muziejai yra pagrindinės šiuolaikinės institucijos, kuriuose yra viešai atliekami prisiminimo bei paminėjimo ritualai, bei kuriuose pasireiškia kolektyvinė prisiminimo, kaip veiksmo, prigimtis⁷⁰. Pasak autorių, kartu su muziejaus vaidmens suvokimu pasikeitė ir požiūris į individualią bei kolektyvinę atmintį: ją imta sieti su kolektyviniu sąmoningumu ir moraline pareiga - manyta, kad prisimindami praeitį žmonės išmoksta vertingų pamokų bei tampa geresniais žmonėmis. Kadangi komunikatyvi atmintis yra trumpalaikė, iškyla poreikis įamžinti istorinius įvykius patyrusių žmonių prisiminimus ir juos perduoti ateinančioms kartoms. Šį reiškinį koncentualizavo M. Hirsch bei A. Landsbeg, kalbėdamos apie postatminties bei protezinės atminties sąvokas, aptartas ankstesniame skyriuje, o dabar pamėginsiu atskleisti, kokiomis formomis tai pasireiškia muziejaus ekspozicijose.

Solidarumo bei empatijos jausmus paprastai sukelia ne istorinių įvykių atpasakojimas, tačiau asmeninės juos išgyvenusiųjų istorijos. A.de Simine ir S. A. de Simine pastebi, kad kalbant apie trauminius įvykius asmeniniai prisiminimai ne tik labiau įtraukia, bet yra laikomi tinkamesne bei etiškai atsakingesne prieiga prie praeities⁷¹. Tokiu būnu muziejus tampa forumu nukentėjusiems, arba mažumų atstovams, suteikiančiu galimybę pasidalinti savo jausmais bei mintimis. Asmeninių istorijų įtraukimas lemia eksponatų pasirinkimą: istorinius artefaktus dažnai pakeičia tokie autobiografiniai šaltiniai kaip laišakai, grožinė literatūra, interviu. Skirtingos medijos formos turi skirtingas galimybes papasakoti istoriją ir pasiekti žiūrovą. Daugelis išskiria filmus bei kitą vaizdinę

⁶⁸ William R. Penuel ir James V. Wertsch, „Historical representation as Mediated action: Official History as a tool“, *International Review of History Education: Learning and Reasoning in History*, 2, 1998, p. 22-38.

⁶⁹ Geoffrey Cubitt, „History and memory“, Manchester: Manchester University Press, 2007, p.8.

⁷⁰ Arnold-de-Simine ir Silke Arnold-de Simine, „Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia“, Houndmills: Palgrave Macmillan, 2013, p. 11.

⁷¹ Ten pat, p. 12.

medžiagą, kaip ypač paveikią: joje atkuriamos žiūrovams nepatirtų įvykių detalės, taip pat perteikiamos žmonių emocijos, kurios ir leidžia susikurti tam tikrą ryšį su praeities įvykiais, arba kaip pasakytų A. Landsberg – sukuria protezinę atmintį. A. de-Simine, S. A. de Simine pastebi, kad paveikti žiūrovą siekiama ne tik dėl to, kad tai sustiprintų jo istorijos supratimą, tačiau taip pat galėtų paskatinti aktyvų politinį įsitraukimą⁷². Taigi, mes vėl grįžtame prie to, apie ką kalbėjome šio poskyrio pradžioje – istorijos reprezentacija muziejus siekia paveikti visuomenę, tiek formuodamas tapatybes bei istorijos suvokimą, tiek projektuodamas šiandienos socialinę realybę.

3.3. Tikėtini samių istorijos naratyvai

Prieš pereinant prie muziejų naratyvų analizės, norėčiau užduoti klausimą - kokių kaltininkų ir nukentėjusiųjų pasakojimų, remiantis aptartomis teorijomis, galima tikėtis tiriant samių istorijos reprezentacijas? Visų pirma, reikia prisiminti, kad Švedijos valstybė bei Švedijos bažnyčia yra oficialiai atsiprašiusios dėl samių atžvilgiu vykdytos politikos. Tačiau, nepaisant kaltininkų priimtoms atsakomybės, samių bendruomenė skeptiškai žvelgia į šią oficialią Švedijos poziciją ir tam yra keletas priežasčių: visų pirma, samiai nesutinka su jiems pripažintamų teisių ribotumu⁷³, antra, jie nesijaučia įtraukti į valstybės istoriją⁷⁴. Remiantis anksčiau aptartomis teorijomis bei socialiniu kontekstu galima daryti prielaidą, kad kaltininkų pasirinktas samių istorijos pasakojimas turėtų mėginti sumažinti savo istorinę kaltę, į pasakojimą kuo mažiau įtraukiant įvykius, atspindinčius vykdytą priespaudą. Tuo tarpu samiai, atvirkščiai, turėtų apie juos kalbėti, nes visuomenėje jie nėra plačiai žinomi, o tuo naudodamasi valstybė ir toliau gali nepripažinti samiams vietinių gyventojų teisių, dėl to nesulaukdama klausimų, ar nepasitenkinimo iš visuomenės. Kadangi samių istorinės traumos dar nėra užgijusios, jų pasakojime galėtume tikėtis daug asmeninių istorijų, bei interaktyvių medijų panaudojimo siekiant įtraukti lankytojus į šį atminties forumą. F. Nietzsche pasiūlyta aktyvaus užmiršimo teorija labiau tiktų kalbant apie trauminius įvykius patyrusios kartos atmintį bei masinių žiaurumų istoriją, tuo tarpu samių atveju reiktų kalbėti apie postatmintį, kuri ir pabrėžia vėlesnių kartų pastangas išsaugoti nepatirtų įvykių prisiminimus.

Kalbėdama apie valstybės poziciją ir valstybinį naratyvą galvoje turiu tokius atminties lauko veikėjus kaip politikai ir politinės partijos, švietimo įstaigos, kitos valstybinės institucijos, o taip pat

⁷² Simine, p. 13.

⁷³ Svenska dagbladet, „Sveriges höga svansföring sticker i ögonen“, 2018, <https://www.svd.se/sveriges-hoga-svansforing-sticker-i-ogonen> (Žiūrėta 2019-04-20).

⁷⁴ The local, „Why is what happened to the Sami in Sweden not common knowledge?“, 2017, <https://www.thelocal.se/20170321/opinion-why-is-what-happened-to-the-sami-in-sweden-not-common-knowledge> (Žiūrėta 2019-04-20).

ir muziejai. Tačiau, nors muziejai ir buvo ilgą laiką suvokiami kaip valstybinio naratyvo skeleidėjai, šiandien modernūs muziejai siekia atsitraukti nuo įsitvirtinusių pasakojimų ir įtraukti iki šiol marginalizuotų grupių balsus. Tai galėtų lemti kiek kitokį muziejaus naratyvą, atskleidžiantį samių patirtą neteisybę. Toks pasakojimas, kaip ir samių muziejaus atveju, turėtų būti kuriamas asmeninių istorijų pagrindu, kurios šiuo atveju ne tik kurtų empatijos jausmą, tačiau ir sudarytų įspūdį, kad tai pačių samių pasakojimas, o muziejus tik suteikia galią kalbėti. Naujoji muziejaus teorija taip pat numato, kad toks muziejus turėtų apsvarstyti ir savo istoriją bei dalyvavimą valstybinėje politikoje: kaip jis prisidėjo prie tapatybės ir viešosios nuomonės kūrimo bei kokiais principais remiantis vyko muziejaus kolekcijos rinkimas. Vis dėlto, nors tai ir yra būdinga naujajam, postkolonijiniam muziejui, tai yra retas reiškinys, o ankstesni samių reprezentacijas muziejuose tyrę darbai, pabrėžia didelį informacijos apie samių istoriją trūkumą.

4. Parodų analizė

4.1. Nordiska muziejus

Tai vienas didžiausių Švedijoje kultūros istorijos muziejų, įsteigtas 1873 m. Stokholme, kaip nepriklausoma organizacija, išlaikoma rėmėjų aukų. Artur Hazelius, muziejaus steigėjas bei skandinavistų judėjimo šalininkas, siekė, kad muziejus atspindėtų visų Skandinavijos šalių kultūrą. Po A. Hazeliaus mirties muziejus tapo vis labiau lokalus, didžiausią dėmesį skiriant švedų kultūrai, bet nepaisant to, jis visuomet turėjo ekspoziciją skirtą vietiniams Švedijos gyventojams - samiams. Šioje dalyje pateiksiu ilgalaikės, šiuo metu muziejuje veikiančios parodos apie samių kultūrą ir istoriją analizę.

Sápmi - būti samiu Švedijoje

Paroda *Sápmi - būti samiu Švedijoje* Nordiska muziejuje veikia nuo 2007 m. Ją kūrė muziejaus darbuotojų grupė, vadovaujama Amandos Creutzer. Darbo grupę įvairiais klausimais konsultavo patariamoji grupė, kurią sudarė samių muziejaus Äjtte, pietų samių kultūros centro Gaaltije, samių organizacijos Same Ätnam, Stokholmo samių bendruomenės, Švedijos samių organizacijos Svenska samernas riksförbund, samių amatų organizacijos Sámi Duodji ir samių jaunimo organizacijos Sàminuorra atstovai. Šie samių bendruomenės atstovai buvo paprašyti perskaityti pradinį parodos planą ir jį pakomentuoti. Anot parodos kuratorės Cecilios Hammarlund-Larsson, muziejaus darbuotojai daug išmoko kilusių diskusijų metu: kai kuriuos sprendimus buvo nutarta pakeisti atsižvelgiant į samių atstovų pastabas, kartais buvo nutariama laikytis pirmojo varianto nepaisant samių abejonių, todėl atsakomybė už galutinį parodos rezultatą turėtų tekti muziejaus darbuotojams⁷⁵.

Parodos rengėjai parodą apibūdina taip: „Ši paroda yra apie buvimą samiu/-e Švedijoje. Tai pasakojimas apie galimybes ir sunkumus, apie galią ir pasipriešinimą, teises ir neteisybę. *Sápmi* taip pat nori parodyti, kaip tai, kas samiška formavo tai, kas švediška, ir kaip švedai formavo samiškumą“. Ši paroda mėgina atskleisti Švedijos samių padėtį praeityje ir dabar, pasirenkant ne tolygų, chronologišką pasakojimo būdą, bet atsispiriant nuo klausimų, kurie samių bendruomenei aktualūs ir šiandien. Pavyzdžiui, identiteto klausimai, tokie kaip: kas yra samis/-ė ir ką reiškia būti samiu/-e, siejami su rasinės biologijos tarpsniu Švedijoje, kuomet remiantis antropologiniais tyrimais buvo mėginama įrodyti samių bei kitų tautinių mažumų prastesnę kilmę, bei šių tautų

⁷⁵ Cecilia Hammarlund-Larsson, interviu su autore, Stockholm, 2019 02 13.

pavojų aukštesnei švedų rasei. Kitos parodoje keliamos temos (kurios toliau bus aptariamoms plačiau): tai kultūrinės įtakos bei kultūrinių išraiškų reikšmė tapatumui; istorijos pasakotojo vaidmuo: kam jis priklauso ir kam priklauso istoriniai artefaktai; samių reprezentavimas iš daugumos visuomenės perspektyvos ir pačių samių pasakojimai; žemės klausimas: kas ją apgyvendino pirmas, kam ji priklauso. Būtent šios penkios temos yra identifikuojamos tiek parodos kataloge, tiek muziejaus tinklalapyje, aiškiai apibūdinant kiekvienos dalies turinį, todėl tolesnėje apžvalgoje aptarsiu kiekvieną šių temų atskirai. Nors ekspozicijos erdvėje jos nėra atskirtos viena nuo kitos, manau, kad tai, kaip parodos struktūrą pristato rengėjai bei į kokias temas yra suskirstomi istoriniai įvykiai bei visuomeniniai klausimai, taip pat yra reikšminga parodos turinio analizei.

Kultūrinės išraiškos ir įtakos

Kultūrinių pėdsakų tema atskleidžia materialios kultūros reikšmę tapatumo raiškai. Parodoje eksponuojamos samiškos kepurės, batai, tradiciniai kostiumai - koltai, peiliai, jų dėklai, adatų dėklai, moteriškos skaros, rankinės - visi šie objektai pasakoja dvi skirtingas istorijas. Viena vertus, jie žymi tai, iš kur tiksliai yra kilę jų turėtojai, taip pat jų lytį bei statusą visuomenėje. Kita vertus, šie objektai pasakoja apie kultūrų susidūrimus, jų įtakas bei prekybinius santykius. Mugėse samiai pirkdavo tekstilę, sidabrą, o nuo XIX a. ir perlus, kuriuos naudojo drabužių bei papuošalų gamyboje. Taip šios iš svetur atkeliavusios medžiagos tapo tradicinių samių amatų dalimi. Tačiau parodoje nekalbama apie tai, kokios samiškos prekės buvo paklausios išorės bendruomenėse ir kaip jos paveikė aplinkines kultūras. Nors užsiminama apie tai, kad samiški batai užriestu galu tapo šalies politinės kairės jėgos simboliu 8 deš., o XXI a. taip pat tapo madingi.

Dėl šių artefaktų eksponavimo ir nepakankamai aiškaus jų reikšmės pateikimo paroda susilaukė nemažai kritikos. Parodos kuratorė Cecilia Hammarlund-Larsson pripažįsta kritiką, pridurdama, kad daugiau informacijos galima rasti audiogide arba eksponatų aprašyme⁷⁶. Bet kita vertus, už tokio sprendimo slypi mintis, kad lankytojas, tarsi muziejaus darbuotojas, ateina į artefaktų saugyklą ir gali pats pasirinkti tai, kas jam geriausiai siejasi su parodoje keliamais klausimais⁷⁷. Šiuos artefaktus, eksponuojamus vitrinose su daug mažų šviestuvų, lankytojai tikrai linkę įsiminti. Paklausti, kas parodoje patiko labiausiai ir kas mažiausiai, lankytojai dažnai paminėdavo rankdarbius, drabužius, avalynę, tačiau iš pateiktų atsakymų galima suprasti, kad šie artefaktai buvo stebimi bei suvokiami nesiejant jų su parodos tema apie kultūrinę įtaką - šie objektai suvokiami, kaip samiškos kultūros dalis. Kita vertus, žmonėms, kurie su savimi atsineša tam tikras žinias ir patirtis, šie objektai sukelia asociacijas bei prisiminimus - stokholmiečiams samiški batai priminė laikotarpį, kai jie šiame mieste buvo itin madingi, turistams iš JAV samiški

⁷⁶ Cecilia Hammarlund-Larsson, interviu su autore, Stockholm, 2019 02 13.

⁷⁷ Cecilia Hammarlund-Larsson, interviu su autore, Stockholm, 2019 02 13.

ornamentai priminė matytus indėnų mene. Taigi, galima teigti, kad šis muziejaus sprendimas neišpildo edukacinių galimybių ir nesuteikia lankytojams pakankamai žinių, bet informavimas ir švietimas nebuvo pagrindinis šios parodos tikslas.

Identiteto klausimas: samiai ir švedai

Ši tema apjungia tai, kaip samius matė, pripažino ir ką apie juos žinojo juos supanti visuomenė. Taip pat parodoje skiriama vieta atskiram projektui, kuris buvo įgyvendintas jau po parodos atidarymo. Šis projektas pasakoja apie tai, ką patiems samiams reiškia jų tapatumas. Jo materialiai išraiška - tai samių fotografijos su jų pavardėmis, gyvenamosiomis vietomis bei citata, tačiau audio gide galime išgirsti ilgesnius interviu su šiais žmonėmis, pasakojančiais, ką jiems reiškia būti samiu/-e. Projekto autorė - Carine Ayélé Durand, Kembridžo universiteto doktorantė, Nordiska muziejuje rinkusi medžiagą savo disertacijai. C. A. Durand tyrė, kaip Nordiska muziejus atskleidžia samių vaidmenį 8 deš. užsimezgusiam tarptautiniame vietinių gyventojų judėjime, siekiančiame teisinių galimybių bei pripažinimo. Savo pagrindu ji pasirenka tarptautinę vietinių gyventojų teisę į savo kultūrinį paveldą ir principą *prior informed consent*, teigiantį, kad vietiniai gyventojai turi teisę paveikti bet kokius sprendimus susijusius su jų kultūriniu paveldu.

Didžiąją dalį šios temos pasakojimų sudaro įvykiai ir reiškiniai, žymintys daugumos visuomenės disponavimą galia samių atžvilgiu: tai „lapis turi likti lapu“ politika, rasinės biologijos tyrimai, taip pat viešoje erdvėje pasirodančios diskriminacijos apraiškos. Vis dėlto šią tamsiąją istorijos dalį tarsi įrėmina naratyvas apie samių reikšmę ir kovą už teises. Parodoje eksponuojamas 1539 m. žemėlapis Carta Marina, apimantis Skandinavijos šalis, Suomiją, Islandiją, Grenlandiją. Šiaurinėje Skandinavijos pusiasalio dalyje pažymėtos lapių žemės, o iliustracijos vaizduoja kotas, medžioklę, žmones su slidėmis, bei vežimuose, kuriuos traukia elniai. Nors žemėlapyje žinios yra persipynusios su klaidingais įvaizdžiais, vis dėlto tai yra svarbus šaltinis kalbant ir apie samių istoriją (žemėlapio autorius, Olaus Magnus taip pat parašė veikalą „Istorija apie šiaurės tautas“, kuriame pasakojama apie samius). Vienas pirmųjų išsamų veikalų apie samius - tai Johannes Schefferus „Lapponia“ (1673 m.), kurio viršelį bei keletą iliustracijų galima pamatyti parodoje, tačiau šios knygos istorija yra nutylima. Jeigu parodoje ji patenka į kontekstą to, kaip „nuo XVI a. išauga susidomėjimas šia tauta“, tai Åjtte muziejaus tyrėjas Kjell-Åke Aronsson pasitelkia šią knygą iliustruoti itin prastas švedų žinias apie samius ir abejingumą jiems⁷⁸. Tolesni parodoje minimi veikalai žymi rasinės biologijos idėjas, kurios tiesiogiai siejamos su samių atžvilgiu vykdyta politika.

⁷⁸ Kjell-Åke Aronsson, interviu su autore, Jokkmokk, 2019 02 17.

Viename parodos tekste teigiama, kad XIX ir XX a. sandūroje mokslininkai ir politikai manė, jog samiai kaip tauta bei elnininkystė kaip pragyvenimo šaltinis neturi ateities. Viena iš galimybių pateisinti mėginimą samius atskirti nuo kylančios industrinės gerovės visuomenės buvo kūno bei kaukolės matavimu įrodyti, kad samiai priklauso žemesnei rasei. Parodoje pateikiamos to meto visuomenės veikėjų bei rasinės biologijos šalininkų citatos, pagrindinių veikalų viršeliai, matavimo prietaisų nuotrauka, tačiau vengiama eksponuoti objektus (Uppsalos universiteto archyve yra visa rasinės biologijos instituto sukaupta medžiaga: tai žurnalai su duomenimis, nuotraukos, matavimo prietaisai, taip pat ir žmonių palaikai). Pasak parodos kuratorės C. Hammarlund-Larsson, šių pirminių šaltinių eksponavimas būtų pažeminimas, todėl darbo grupė ieškojo kito būdo, kaip galima būtų papasakoti apie rasinę biologiją⁷⁹. Lis-Mari Hjortfors, dirbusi Nordiska muziejuje bei Skansene, pasiūlė pasidalinti savo mintimis ir jausmais, kilusiais po to, kai sužinojo savo šeimos nuotraukų istoriją. Parodoje yra eksponuojamas vaizdo įrašas, kuriame L. Hjortfors prisimena tą sukrėtimą sužinojus, kad Švedija, šalis, garsėjanti savo atvirumu kitataučiams bei noru padėti, dar nuo Linėjaus laikų kategorizavo žmones bei įsteigė vieną pirmųjų rasinės biologijos institutų. Pirmoji jai kilusi asociacija - tai Hitlerio Vokietija. L. Hjortfors pasidalina jausmais, kylančiais galvojant apie savo šeimos fotografijas: „kaip jie galėjo įsiveržti į mano šeimos gyvenimą, kokią teisę jie turėjo tai daryti“? Nufilmuotame L. Hjortfors pasisakyme taip pat pabrėžiama svarba prisiminti šią istoriją, nors tai nėra lengva.

Šioje parodos dalyje, kuri pabrėžia tapatumo klausimus (dideliu šriftu virš tekstų ir artefaktų šmėžuoja: kas yra kas? Kas yra samis? Kas yra švedas? Kodėl nori tai žinoti?) yra gana daug pačių samių apmąstymų, kurie pateikiami interviu forma arba atskiromis citatomis. Tai tarsi suteikia pasakojimui kitą perspektyvą: leidžia suprasti, kokį pėdsaką parodoje pateikta istorija paliko patiems samiams. Vis dėlto, nepalieka mintis, kad ši istorijos versija sukonstruota daugumos visuomenės, samiams užduodami klausimai taip pat yra jos, todėl ši parodos dalis veikia turėtų būti suprantama, kaip dialogas, nes balsas, kurio parodoje pateikiamuose interviu nesigirdi, yra ne mažiau reikšmingas pasakojimui. Pats muziejus nevengia to apmąstyti: viename interviu nuskamba žodžiai: „ar tai ir reiškia būti samiu - kad esi apklausiamas“?

Šią dalį pabaigia pasakojimas apie pokyčius įvykusius po II-ojo pasaulinio karo, kai nebeliko palaikymo rasinės biologijos idėjoms, samiai ėmė burtis į organizacijas ir siekti būti išgirstais, o Švedijos vyriausybė viešai atsiprašė samių už priespaudą ir suteikė vietinių gyventojų statusą. Pabrėžiama, kad nepaisant to daugelis samių vis dar jaučiasi diskriminuojami, o Švedija yra kritikuojama, dėl tarptautinių susitarimų nesilaikymo. Ypač kritikuotina yra tai, kad Švedija neratifikuoja JT vietinių gyventojų deklaracijos, kuri nustato minimalias sąlygas vietinių gyventojų

⁷⁹ Cecilia Hammarlund-Larsson, interviu su autore, Stockholm, 2019 02 13.

sveikatos priežiūros, švietimo, teisės į žemę ir gamtos išteklius srityse. Šiandien patiriamą diskriminaciją iliustruoja pasakojimas apie žmogų, kuris ant savo automobilio turėjo ženklą „išgelbėk vilką, nužudyk samį“ ir nors ši istorija nuskambėjo žiniasklaidoje, šis žmogus taip ir nebuvo pašauktas į teismą.

Nors visi šie pasakojimai tiek sprendžiant iš parodos išdėstymo, tiek iš jos katalogo sudarymo atsiduria toje pačioje dalyje, kuri iškelia identiteto klausimus, galima išvelgti du skirtingus naratyvus. Vienas jų pasakoja apie tai, kaip tam tikru istorijos etapu priklausymas tautinei grupei tapo esminiu žmogaus bruožu, lemiančiu jo padėtį visuomenėje ir kaip samiai atsidūrė jos paraštėse. Tuo tarpu kita pasakojimo dalis apima tai, ką samiams reiškia jų tapatumas, ir joje santykio su daugumos visuomene linija nebėra pagrindinė - neatrodo, kad samiškumas būtų apibrėžiamas per supriešinimą, ar konfliktą. Tačiau šių dviejų linijų jungimas į vieną identiteto klausimą tarsi mėgina tapatumą atskleisti per dviejų tautinių grupių santykį. Įdomu tai, kad to nėra samiškame pasakojime, tačiau tai bus aptariama kiek vėliau.

Artefaktai ir kultūrinis paveldas

Šioje parodos dalyje lankytojus pasitinka klausimai: kieno istorija? Kieno objektai? Kieno kultūrinis paveldas? Joje apmąstoma muziejaus istorija, svarbios tampa jame saugomų artefaktų istorijos. Juk XIX ir XX a. artefaktai atkeliaudavo į Vakarų kaip trofėjai ir Šėpmi taip pat buvo rengiamos tokios ekspedicijos. C. Hammarlund-Larsson pabrėžia, kad muziejui buvo itin svarbu iškelti klausimus apie jo istorijos reikšmę, taip pat permąstyti turimą kolekciją⁸⁰. Itin svarbu yra tai, kaip turimi objektai pateko į muziejų, taip pat kaip jie buvo klasifikuojami archyve bei eksponuojami parodose. Parodos kuratorė teigia, kad muziejui svarbu suprasti, jog jis pats yra parodose kuriamo naratyvo dalis - Nordiska muziejus, kartu su steigėju A. Hazelius ir savo parodomis, formavo tai, kas šiandien suvokiama kaip samiška.

Parodoje ši idėja realizuojama trumpai aprašant muziejaus kolekciją bei eksponuojant septynis patiriamosios grupės pasirinktus objektus, kartu su šios grupės narių komentarais bei objektų patekimo į muziejų istorija (jeigu ji yra žinoma). Šie objektai tai: alavu siuvinėtas diržas, nahppi - dubuo elnių pienui, sejtė iš Ailesjokko⁸¹, šamaniškas būgnas, mažasis būgnas, kurio autentiškumas kvestionuotas dėl išskirtinės formos, sidabrinė apykaklė ir baltojo elnio statulėlė. Kiekvienas samių bendruomenės atstovas galėjo pasirinkti po norimą eksponuoti objektą, tačiau ne visi sutiko dėl kitų pasirinkimo. Kontroversiškiausias eksponatas, ko gero, yra sejtė - tai gamtos objektas, šventa vieta, kurioje buvo aukojama dievams. Sonia Larsson klausia: „kodėl ši sejtė turi

⁸⁰ Cecilia Hammarlund-Larsson, interviu su autore, Stockholm, 2019 02 13.

⁸¹ Tai aukojimo dievams vieta. Sejte galėjo būti akmuo, dėl vandens ir vėjo įgavęs ypatingą formą, medžio dalis, padailinta žmogaus, arba neįprastos formos uola.

būti muziejuje? Ji nori atgal, ten, kur ji stovėjo, kad grįžtų atgal į žemę”. Annelie Päiviö svarsto: „kas leido sau išniekinti samių šventvietę? Aš jaučiu joms didelę pagarbą ir man niekada nekiltų mintis kažką iš jų pasiimti”.

C. Hammarlund-Larsson pastebi, kad daugiausia diskusijų sukeliantys eksponatai yra būtent sejtė ir samiškas būgnas⁸². Kuratorė išvelgia dvi priežastis: viena vertus, susidomėjimas samių religija yra gana didelis, kita vertus, šie objektai iliustruoja švedų visuomenės ir bažnyčios vykdytą priespaudą - sejčių naikinimą, šamanų būgnų deginimą. Tai yra stiprūs simboliai ir suprantama, kad jų eksponavimas iššaukia diskusijas ir apie artefaktų repatriaciją. Tai tema, dėl kurios nesutariama ir samių bendruomenėje, tačiau C. Hammarlund-Larsson teigia, kad oficialaus prašymo dėl samiškų artefaktų repatriacijos muziejus nėra gavęs, tačiau yra visuomet pasiruošęs diskusijai. Vis dėlto, Kjell-Åke Aronsson, samių muziejaus Åjtte tyrėjas bei buvęs jo direktorius, yra nusivylęs bendradarbiavimu su Nordiska muziejumi: Åjtte muziejus pasiskolino iš Nordiska muziejaus keletą samiškų būgnų, tačiau sutartį privalo atnaujinti kas kelerius metus ir tai, anot K. Aronsson, yra pažeminimas⁸³. Parodoje *Sápmi* kalbama apie muziejaus kolekcijos problematiką, diskusijas apie repatriaciją, klausama, kam priklauso paveldas, tačiau tai lieka klausimais - neužsimenant apie tai, kokia iš tiesų yra muziejaus politika šiuo atžvilgiu.

Reprezentavimas

Šioje parodos dalyje kalbama apie reprezentavimą - samiai nuo seno buvo stebimi ir aprašomi, jiems buvo priskiriamos tam tikros savybės ir vaidmenys. Pasitelkiant senas fotografijas pasakojama apie tai, kodėl švedus domino Laplandija bei samių gyvenimas, kokius motyvus turėjo ten vykstantys mokslininkai, menininkai, turistai ir kokius pasakojimus jie kurdavo apie šį kraštą ir žmones. Taip pat skiriama dėmesio nomadų mokykloms bei tam, kaip šiandien Švedijos vadovėliuose pristatomi samiai. Ši reprezentacijos tema baigiama garsiais samiškais vardais: Johan Turi (1854-1936), pirmuoju samiu parašiusiu knygą apie samius samiškai, ir Nils Nilsson Skum (1872-1951), pasaulyje pripažintu dailininku, taip pat išleidusiu knygų apie elnininkystę. Ilgą laiką samių kultūroje gyvavo tik žodinė pasakojimo tradicija - žinios apie istoriją, geografiją, religiją buvo perduodamos jojku arba žodiniais pasakojimais, tačiau minėti samiai pasakojimą apie samius pavertė ne tik prieinamu kitiems, tačiau ir išliekančiu. Parodoje pabrėžiama kalbos svarba kultūrai ir tai, kaip Švedijos politika, lėmusi samių kalbos nykimą, iš tiesų susilpnino samių ryšį su savo kultūra: prarasdami kalbą samiai prarado ir dialogą su vyresnio amžiaus giminaičiais, taip pat nutrūko pasakojimo tradicijos, kurios savyje saugojo požiūrį į pasaulį ir gyvenimą.

⁸² Cecilia Hammarlund-Larsson, interviu su autore, Stockholm, 2019 02 13.

⁸³ Kjell-Åke Aronsson, interviu su autore, Jokkmokk, 2019 02 17.

Parodoje eksponuojamos senos, samių gyvenimą vaizduojančios nuotraukos, gali sukelti dvilypius jausmus. Pats muziejus įžvelgia jų, kaip istorinio dokumento svarbą, tačiau atkreipia dėmesį ir į šių fotografijų aplinkybes. Seniausios žinomos samių nuotraukos padarytos 1868 ir 1871 m. ekspedicijų į Laplandiją metu. Jų autorė - Lotten von Duben, keliavo su savo vyru, gydytoju ir profesoriumi, kurį visų pirma domino rasinės biologijos atliekami kaukolės tyrimai. Žinoma, dauguma švedų į Laplandiją keliavo dėl kitų priežasčių. XIX a. populiarus tapo kalnų turizmas, 1885 m. buvo įsteigta Švedijos turizmo asociacija, kuri stipriai prisidėjo prie egzotiško samių paveikslo kūrimo. Parodoje rašoma: „turistai į tai, kas samiška žiūrėjo, kaip į kažką visiškai kitokio - politiniame kontekste tai suteikė pagrindo taikyti samiams kitokią politiką“. Tai ir buvo daroma pasitelkiant politiką „lapis turi likti lapu“. Šioje naratyvo dalyje muziejus užsimena apie nomadų mokyklą, kuri buvo svarbi minėtos politikos dalis. Teigiama, kad jos tikslas buvo neleisti samiams pereiti prie sėslaus gyvenimo ir atskirti juos nuo civilizacijos, o pagrindiniai dalykai mokymo plane buvo žinios, reikalingos nomadiškam gyvenimui ir elnininkystei. Šalia švietimo temos, pateikiama informacija apie tai, ką šiandien Švedijos mokyklose vaikai sužino apie samius. Parodoje pristatomi 2004 m. studijos, nagrinėjančios 63 skirtingų disciplinų vadovėlius, rezultatai, rodantys, kad daugiau nei pusėje šių vadovėlių samiai iš viso nėra minimi. Muziejus kelia klausimą, ar samių istorija nėra dalis Švedijos istorijos, o Samių parlamentas dalis Švedijos demokratijos?

Antroji šios dalies linija pasakoja apie tai, kaip patys samiai ėmė kalbėti apie savo istoriją ir kultūrą. Nuo pirmųjų knygų samių kalba, iki pirmųjų samių rašytojų moterų. Nors pirmieji samių pasakojimai pasirodė XX a. pr., tik 8 deš. samiškoje literatūroje ir mene įvyksta tikrasis proveržis. Didelis dėmesys skiriamas kalbai - ji suvokiama kaip esminis tautinės bendruomenės elementas, leidžiantis jaustis jos nariu. Pristatoma žiniasklaidos samių kalba istorija: nuo pirmoji laikraščio bei radijo programos, iki šiandien gyvuojančių atskirų samių redakcijų Švedijos radijuje bei Švedijos televizijoje. Parodoje pateikiama samių kalbos situacija gali būti labai klaidinanti žmogui, neturinčiam išankstinių žinių. Žinoma, tai, kad samių kalba šiandien yra žymiai dažniau girdima ir matoma yra tiesa, tačiau egzistuoja devyni samių kalbos dialektai, o kai kurie jų yra tokie skirtingi kaip švedų ir danų, arba švedų ir vokiečių kalbos. Samiško radijo ir televizijos kalba yra didžiausia, šiaurės samių kalba, tuo tarpu kiti dialektai retai sulaukia dėmesio - UNESCO paskelbė, kad trims jų gresia išnykimas. Tai yra jautri tema samių bendruomenėje, apie kurią parodoje ne tik neužsimenama, tačiau sukuriamas klaidingas įspūdis, kad samių kalba šiuo metu patiria atgimimą.

Teisė į žemę

Paskutinioji parodos dalis yra skirta vietai, tradicinei samių žemei, jos svarbai bei dėl jos kylantiems konfliktams. Sápmi - reiškia gamtą, gyvenimo joje sąlygas bei žmones. Parodoje į jos reikšmę žvelgiama iš dviejų skirtingų perspektyvų. Viena vertus, tai svarbi samių kultūros dalis

(nepaisant to, kad daugelis samių šiandien gyvena miestuose), žinios apie išgyvenimą gamtoje - orientavimąsi joje, pasirūpinimą maistu, medžioklę, elnininkystę, amatus - vadinamos tradicinėmis samių žiniomis ir patenka į kultūrinį bei gamtos paveldą. Kita vertus žemės klausimai yra svarbi kovos dėl apsisprendimo teisės dalis - Švedijos vykdoma šiaurėje esančių gamtos resursų eksploatacija keičia kraštovaizdį, gyvenimo sąlygas, o tai ne tik trikdo ir trikdo vietinių bei elnininkystę užsiimančių gyvenimą, tačiau gali būti suprantama kaip išnaudojimas.

Pakėlę akis lankytojai išvysta klausimus: kieno teisė? Kieno žemė? Kas buvo pirmas? Ar tai yra svarbu? Jie supažindinami su trumpa Sápmi istorija - tuo, kad prieš 10 000 metų, šioje teritorijose apsigyveno gentys, kurios galimai yra samių protėviai. Tuo tarpu Švedija siekti šio krašto kontrolės ėmė tik XVI a.. XVII a. valdžia ėmė skatinti žmones keltis gyventi į šiaurę (šie atvykėliai vadinami naujakuriais), o misionierius vykti ten skleisti tikėjimą. Ilgainiui buvo imta statyti užtvankas, lėmusias priverstinį samių gyvenviečių perkėlimą. Parodoje eksponuojamos užtvindytų gyvenviečių nuotraukos, o žodinių istorijos pasakojimą pakeičia eilėraščių. Žinoma, naujakuriai bei panašų gyvenimą gyvenę samiai taip pat patyrė gamtos resursų eksploatacijos pasekmes, tačiau parodos pasakojime - tai elnininkystę užsiėmusių samių problema. Pabrėžiama, kad šiandien kyla klausimas, kam šie gamtos resursai priklauso? Vis dėlto ši tema nėra plėtojama, lankytojas nėra supažindinamas su jos kontekstu - tai klausimas opus ne tik samiams, bet visiems švedams gyvenantiems Šiaurės Švedijoje, todėl į jį nebūtinai reikia žvelgti kaip į samių ir valstybės konfliktą, tai taip pat konfliktas tarp centrinės valdžios ir šiaurinių teritorijų.

Lankytojai yra supažindinami su elnininkyste, jos istorija bei svarbiais ją veikiančiais veiksniais, tokiais kaip: plėšrių gyvūnų pavojus, įtraukiantis diskusijas dėl jų medžioklės, taip pat teisės nuostatos dėl to, kas ir kokiose teritorijose gali užsiimti elnininkyste. Trumpai užsimenama, kad samių bendruomenėje esama susiskaldymo tarp samių, priklausančių samių kaimams (taip vadinamos administracinės ir ekonominės elnininkystę užsiimančiųjų asociacijos) ir jiems nepriklausančių. Parodoje apie elnininkystę kalbama kaip apie samių kultūros dalį, tam tikrą samiškumo simbolį - tai tradicinė samių kultūros reprezentavimo dalis, tačiau samiai dažnai kalba apie tai, kad tokia reprezentavimo tradicija turi neigiamas pasekmes. Dauguma samių elnininkystę neužsiima ir nuolatinis samių kultūros siejimas su šiuo užsiėmimu gali sukurti tam tikrą atskirtį, vidinį tapatumo konfliktą, jausmą, kad jie nėra „tikri“ samiai.

Šios dalies pabaigoje kalbama apie apsisprendimo teisę ir dar kartą prisimenamas samių politinis susivienijimas. Trumpai apžvelgiamas kelias link Samių parlamento įkūrimo 1993 m. Samių parlamentas pristatomas kaip tautos renkamas parlamentas ir valstybinė institucija, kurioje samiai sprendžia kultūros, kalbos, mokyklos, elnininkystės klausimus. Pastebima, kad daugelis

mano, jog šios institucijos sudaromas įspūdis yra klaidingas, nes valstybės vykdoma politika dažnai yra priešinga samių rekomendacijoms.

Parodos pabaigoje kalbama apie vietinius gyventojus kaip fenomeną. Pateikiami skirtingi šio termino apibrėžimai, ekrane keičiasi įvairių pasaulio vietinių gyventojų atstovų nuotraukos, įvardijamos visiems jiems bendros problemos ir rūpimi klausimai. Taip pat pristatoma JT Darbo organizacijos konvencija dėl vietinių gyventojų teisių (kitai - ILO 169), kurios Švedija nėra ratifikavusi. Didelė dalis apklaustų lankytojų iš šalių, kuriose taip pat esama vietinių gyventojų, minėjo, kad paroda jiems priminė apie juos: vienus nustebino ornamentų, ar jojko skambesio panašumas, kitus - patirta priespauda. Parodos kuratorė C. Hammarlund Larsson priduria, kad tai buvo vienas iš parodos tikslų - kalbėti apie samius, kaip apie didesnio vietinių gyventojų tinklo dalį⁸⁴. Vis dėlto kyla klausimas, kodėl tuomet parodoje kalbama tik apie samius Švedijoje? Jeigu skirtingas vietinių gyventojų grupes sieja tiek daug bendrumo, samių bendruomenę, pasiskirsčiusią keturių valstybių teritorijose, sieja dar daugiau. Jau parodos pavadinime nurodoma, kad ji bus apie Švedijoje gyvenančius samius, galbūt, tuo norėta daugiau dėmesio skirti aspektams, kurie platesniame naratyve netektų vietos. Tačiau reikia pastebėti, kad šis sprendimas tarsi sustiprina pojūtį, kad parodos pasakojimas kuriamas pasitelkiant priešpriešos motyvą - samiai ir švedai, samiai ir Švedijos valstybė.

4.2. Ájtte, Švedijos kalnų ir samių muziejus

Antroje XX a. pusėje samių gyvenamose teritorijose ėmė steigtis pirmieji samių muziejai (1963 m. Siida Suomijoje, 1972 m. Sámiid Vuorká-Dávvirat Norvegijoje). Ájtte muziejaus fondas buvo įkurtas 1983 m., o muziejus duris atvėrė 1989 m. Muziejaus fondo steigėjai: Švedijos valstybė, Jokkmokko savivaldybė, Norrbotteno apskrities taryba bei dvi samių organizacijos: Svenska Samernas Riksförbund ir Sameátnam. Ájtte yra pagrindinis samių kultūros muziejus šalyje, vykdamas mokslinius tyrimus, dokumentuojantis medžiagą bei informuojantis apie samių kultūrą ir tradicijas (kitos muziejaus funkcijos: skleisti žinias apie kalnų regiono kultūrinę istoriją bei teikti informaciją kalnų turizmo klausimais).

Nuolatinės ekspozicijos erdvė yra sukurta pagal elnių aptvaro modelį - iš apvalios formos salės atsiveria septynios patalpos, tarsi septyni atitvarai, dar vadinami kontoromis. Kiekviena jų pristato skirtingą temą, kurios nėra susijusios viena su kita. Šios temos tai: samių naudotos transporto priemonės ir keliavimo būdai; religija, apimanti tiek senąsias samių religines praktikas,

⁸⁴ Cecilia Hammarlund-Larsson, interviu su autore, Stockholm, 2019 02 13.

ties krikščionybę; kasdienis samių gyvenimas laikotarpiu nuo XIX a. vid. iki XX a.vid.; Laponijos paveldas - gamtos ypatybės ir keletas samių kultūros detalių, pavyzdžiui, elnininkystė; Jokkmokko mugės istorija - tai, kuo buvo prekiaujama nuo XVI a. iki šių dienų; tradicinių samių drabužių, koltų, įvairovė ir reikšmė bei sidabro dirbiniai; paskutiniai salė pasakoja apie naujakurių gyvenimą (nuo seno šiuose kraštuose gyveno medžiokle, žvejyba, elnininkyste besiverčiantys žmonės, tačiau maždaug prieš 300 metų atsirado sėslių bendruomenių, auginančių maistą bei laikančių naminius gyvulius). Toliau pateiksiu detalesnę kiekvienos parodos dalies apžvalgą.

Didžioji salė

Atvykę į muziejų lankytojai patenka į salę, iš kurios pasukus viena kryptimi galima patekti į nuolatinės ekspozicijos erdves, o pasukus kita - pamatyti ekspoziciją apie Laponiją, taip pat laikinas parodas ir vaikams bei jaunimui skirtus žaidimų kambarius. Pagrindinės salės patalpa taip pat naudojama laikinoms ekspozicijoms, tačiau nuo pat muziejaus įsteigimo joje galima išvysti ir tradicinį samių būstą - kotą. Kota su aplink ją esančiais motyvais - medžių kamienais bei valtimi - pasitinka prie įėjimo į nuolatinės ekspozicijos erdves. Galima įeiti į kotos vidų, paliesti joje esančius elnių kailius, kitus daiktus - tai mielai daro tiek vaikai, tiek suaugę. Muziejuje gausu dioramų, gyvūnų ir gamtos dekoracijų, tačiau didžiojoje salėje esanti kota išsiskiria savo interaktyvumu - lankytojas iš stebėtojo tampa veikėju.

Norint patekti į nuolatinės ekspozicijos patalpas reikia pereiti koridorių, kuriame reprezentuojama laiko tėkmė nuo pat ledyno pasitraukimo iki šių dienų. Kartoninės iškarpos vaizduoja įvairaus laikmečio žmones, gyvenusius Sápmi teritorijose, o šalia aprašomi jų gyvenimo momentai (klausantis audiogido galima išgirsti vaizduojamų personažų pasakojimus pirmuoju asmeniu). Ši pasakojimo linija baigiasi eiliuotu tekstu: „Mes turime teisę gyventi/ pagal savo papročius/ su savo tikslais/ savo žemėje“. Kuris papildomas paaiškinimu, kad vietiniai gyventojai turi tokias pačias teises kaip ir kitos tautos, taip buvo nuspręsta JT. „Mes, samiai, turime apsisprendimo teisę ir galime patys spręsti savo ekonominius, socialinius, kultūrinius klausimus. Mes galime kontroliuoti savo nacionalines žemes ir gamtos resursus. Mes turime teisę gauti kompensaciją dėl žemės ir gamtos resursų, kurie buvo paimti be mūsų sutikimo“. Koridoriaus pabaigoje kabo stambaus mastelio Sápmi žemėlapis, o jo viduryje garsaus Suomijos samio, Nils-Aslak Valkeapää, eilėraštis apie gimtąjį kraštą, jo gamtą ir žmones, kuris baigiasi eilutėmis „Visa tai mano namai/ ir aš nešuosiu juos savo širdyje“. Ši įžanga tarsi suteikia visoms muziejuje esančioms dioramoms bei gamtos dekoracijoms tam tikrą atspalvį - atrodo, kad uždaras pastato patalpas norima išplėsti, nukelti lankytoją už jo ribų, kur gausu augalų ir gyvūnų, o tam tikri ženklai mena apie nomadišką protėvių gyvenimą. Jeigu tokio stiliaus parodos nacionaliniuose bei

regioniniuose muziejuose dažnai vadinamos statiškomis, tai Ajtte muziejuje šis stilius išduoda ryšį su tradicinėmis samių žemėmis, bei sentimentalų žvilgsnį į praeitį.

Kelyje

Šioje salėje pasakojama apie keliavimo būdus ir priemones. Dioramos vaizduoja samių porą: vyrą valtimi keliaujantį upe ir moterį su slidėmis bei elniu, tempiančiu ackją; taip pat medžiotoją, keliaujantį mišku (jų fone upės, sniegyno bei miško peizažai). Šios dioramos, taip pat filmuota medžiaga bei senų slidžių pavyzdžiai nukelia į XX a. vidurį, o ant sienų nupieštos keliaujančių žmonių figūros, primena dar nuo akmens amžiaus išlikusius samių piešinius ant uolų. Vis dėlto salėje esama ir šiuolaikinio pasaulio motyvų - tai salės kampe esanti didelio formato automobilio nuotrauka, vaizdo įrašas apie geležinkelio statymą bei šalia moters ir elnio dioramos stovintis nedidelis sniegaeigio modelis.

Pagrindinė pasakojimo linija - tai daug jėgų bei laiko atimančios kelionės iki motorinių priemonių atsiradimo. Teigiama, kad sniegaeigio pasirodymas 7 deš. daugeliui buvo didelis džiaugsmas, kitiems jis nepatiko. Elnininkyste užsiimantiems samiams ši priemonė pakeitė jų kasdienybę - jiems nebereikėjo vargti norint įveikti didelius atstumus atšiauriu oru, jie tapo ne tokie priklausomi nuo gamtos. Vis dėlto parodoje pasirenkama perteikti žinias apie tai, kokiomis sąlygomis keliaudavo praėjusios kartos, o ne šiuolaikinio gyvenimo sąlygas, ar didžiausius pokyčius.

Religija

Būgnų laikai - taip vadinasi ekspozicija skirta religijos temai. Pasakojimas apie senuosius samių dievus čia persipina su krikščionybės atėjimu XVII a., kai Švedijos valstybė apkrikštydama samius siekė kontroliuoti šiaurines teritorijas. Parodoje eksponuojami skirtingo laikotarpio samiški būgnai, aprašoma kiekvieno jų istorija. Nemažai dėmesio skiriama būgno reikšmei ir paskirčiai - pateikiamos būgnų ženklų interpretacijos, pasakojama apie nąjden - svarbų ir sunkų šamanų, kurie naudojo būgnus dievų valiai išgirsti, vaidmenį samiškoje bendruomenėje. Nuo XVII a., prasidėjus krikščioniškoms misijoms, būgnai iš samių buvo atimami, parodoje apie tai užsimenama, tačiau ši istorinė linija nėra plėtojama. Taip pat ir sejtės atveju - parodoje pasakojama apie ypatingą sejtės reikšmę bei pagarbą jai, taip pat užsimenama, kad daugelis jų buvo paimtos, tačiau apie bažnyčios vaidmenį nėra kalbama.

Salės centre esančiose vitrinose pristatomos seniausios žinomos samių religijos detalės. Tai šventosios vietos, aukojimai ir lokio reikšmė bei lokio medžioklės ceremonija. Diorama vaizduoja moterį su kūdikiu, stovinčią priešais lokį, ji reprezentuoja seną samišką mitą, kuriame moteris tampa lokio žmona. Taip pat galima pamatyti, kaip atrodė lokio kapas - jo kaulai buvo guldomi ant

beržo žievės ir išdėstomi taip, tarsi skeletas būtų vientisas, tikint, kad lokys prisikels. Taip pat išsamiai pasakojama lokio medžioklės ceremonija. Dėl didelės ir vaizdingos dioramos bei centrinės pozicijos, ši pasakojimo dalis atrodo ypač reikšminga.

Aplink salės sienas išdėstyti tekstai ir artefaktai pasakoja kitą istoriją, kuri liudija apie krikščioniškas misijas bei jų įtaką samių gyvenimui. Trumpai pristatomas kunigo Lars Levi Laestadius judėjimas, kuris buvo itin reikšmingas skleidžiant krikščionybę Sápmi žemėse. Taip pat pirmuoju daugiskaitos asmeniu pasakojama, kaip samiai priėmė naują tikėjimą: „Eiti i bažnyčią buvo privaloma./ Mūsų lūpos sakė, tai, ką kunigas norėjo girdėti,/ mūsų mintys keliavo pas protėvius.“ Požiūris į krikščionybę, kaip į svetimybę bei prievolę, atsispindi ir žodžių pasirinkime: „Šiaurėje mus pačiupo Laestadius“. Teigiama, kad šiandien santykis yra visai kitoks: pamaldų metu galima išgirsti joją, o bažnyčia siekia susitaikymo. Taip pat pasakojama apie 1725 m. vykusį kasmetinį susirinkimą Åselėje: po pamaldų buvo sukviesti visi samiai vyrai, jie turėjo mokėti 10 Dievo įsakymų, atsisakyti senojo tikėjimo ir atiduoti turimus būgnus; besipriešinančių laukė mirties bausmė. Teigiama, kad taip samiai ėmė gyventi su dvigubu tikėjimu: būgnus samiai slėpdavo, o dievams ir toliau paslapčia aukojo miškuose ir kalnuose.

Kita parodos dalis atskleidžia kaip per kelis šimtmečius krikščionybė įsiliejo į samių gyvenimą, o tuo tarpu daugelis samiškų tradicijų pranyko, arba sumišo su naujosiomis, krikščioniškomis tradicijomis. Išskiriami keletas gyvenimo etapų: tai gimimas, krikštas, vardo gavimas, mirtis bei laidojimas, ir aprašoma kaip jie atrodė XVIII ir XX a. Jeigu XVIII a. tikėta, kad švediškas vardas suteiktas krikšto metu nešė nelaimę, o grįžus iš bažnyčios vaikas buvo prausiamas ir jam buvo suteikiamas „tikras“, „saugantis“ vardas; tai XX a. tikėta, kad krikštas vaiką apsaugo. Šis ir kiti pasakojimai leidžia suprasti, kad XX a. krikščioniškos tradicijos jau buvo natūralia samių gyvenimo dalimi, o konfliktas su bažnyčia išblėšęs.

Tai vienintelė parodos ekspozicija, kurioje pasakojama apie bažnyčią ir jos įtaką samių gyvenime. Tai, kad bažnyčia aktyviai dalyvavo rasinės biologijos tyrimų metu, taip pat kurį laiką buvo atsakinga už samių švietimą ir stipriai susijusi su nomadų mokyklomis, nėra įtraukiama. Bažnyčios veikla formavo ir vykdė valstybės politiką samių atžvilgiu, todėl tiesiogiai prisidėjo ne tik prie to, kokios buvo samių gyvenimo sąlygos, bet ir to, kaip buvo ir yra suvokiamas jų tapatumas. Bet tai, kodėl ši istorijos dalis nėra apmąstoma muziejuje, aptarsiu vėliau.

Samių buitis

Šioje salėje vitrinos ir stendai išdėstyti taip, kad sudarytų kotos įspūdį. Ekspozicijoje pasakojama apie samių kasdienybę per paskutinį šimtmetį iki XX a. vid: darbus, amatus, papročius. Čia gausu žinių apie tai, kaip buvo naudojamos gamtoje randamomis medžiagomis: kaip samiai

statydavo kotas, gamindavo įrankius, siūdavo drabužius bei avalynę, kokį maistą valgydavo ir kaip jo gaudavo. Susidaro įspūdis, kad samiai buvo nepriklausomi nuo kitų bendruomenių - jie galėjo reikalingus daiktus pasigaminti patys, lyg jiems nebūtų reikalingi mainai, prekyba. Tai sukuria ir atskirties iliuziją - tarsi tai, kas samiška, formavosi uždaroje terpėje, nepatiriant jokių įtakų. Įdomu ir tai, kad dalis detalių pasakojama naudojant esamąjį laiką - ypač tai, kas susiję su amatais. Galbūt tai reiškia, kad būtent tos technikos vis dar naudojamos, o gal taip norima jas atgaivinti.

Laponija

Mano ir pasaulio paveldas - taip vadinasi ekspozicija, sukurta Laponijos paskelbimo pasaulio paveldu proga. Joje pasakojama apie šios vietovės gamtos ypatybes, čia gyvenančius gyvūnus ir tai, kaip gyveno ir vertėsi samiai: apie klajoklišką gyvenimą, elnininkystę, medžioklę. Ši salė primena gamtos muziejų: daugybė gamtos ir gyvūnų dekoracijų, skamba paukščių giesmių įrašai, o pateikiama informacija taip pat pasakoja daugiau apie gamtą, nei žmones.

Tačiau viena ekspozicijos dalis stipriai išsiskiria: tai ant sienos sukabinti įvairių visuomenės veikėjų, o taip pat nežinomų žmonių mintys apie Laponiją ir jos reikšmę; šalia kai kurių citatų kabo ir nuotraukos. Stebina jų įvairovė: tai ir rasinės biologijos instituto vadovo, H. Lundborgo, samius paniekiantis pasisakymas, kad Švedija negali ir toliau palikti Laplandijos samių valioje, bei Karlo Linėjaus Laplandijos gamtos suliginimas su pragaru, o kitame pasisakyme su Afrika ir Azija. Žeminančiu pareiškimu galima laikyti ir 2004 m. Švedijos plėšriųjų žinduolių asociacijos siūlymą neleisti samiams dalyvauti Laponijos kultūros paveldo priežiūroje, nes „vienintelis samių tikslas yra optimaliai išnaudoti elnininkystės galimybes“.

Kita dalis citatų atspindi samių poziciją ir ryšį su tradicinėmis žemėmis. Jose minimas ir siekis susigrąžinti savo žemes, bet pabrėžiama, kad šis reikalavimas, samiškai skambantis - *mijá ednama*, reiškia „ne tik, kad žemės priklauso mums, bet ir tai, kad mes priklausome šioms žemėms“. Vis dėlto kiti pasisakymai nėra tokie kategoriški: Gällivares ir Jokkmokko savivaldybių pareiškimė teigiama, kad visada egzistavo konfliktai dėl gamtos priežiūros ir žemės naudojimo, jie ir išliks, tačiau tai, ką galima pakeisti - tai suteikti juose dalyvaujantiems veikėjams daugiau žinių apie kiekvieno jų situaciją ir priimant sprendimus mėginti atrasti konsensą. Samių kaimų asociacija taip pat pabrėžia, kad samiai nereikalauja išimtinių teisių į žemę, tačiau nori klausimus dėl savo kultūros spręsti patys, taip pat būti atsakingais už juos supančios gamtos išsaugojimą. Esama ir kitų pareiškimų, reikalaujančių išplėsti samių įtaką savivaldybėse bei išvystyti švietimą apie samių kultūrą. Pastebima, kad tai, kas labiausiai nepažinta Laponijoje, yra žmonės: „Apie samius atlikta daug tyrimų, tačiau nedaugelis mėgino suprasti, kaip ši tauta mato žemę. Koks buvo

ryšys tarp žmogaus ir gamtos, ir kaip jis keitėsi”. Daugelis kitų pasisakymų yra susiję su Laponijos gamtos reikšme tiek samiams, tiek turistams.

Mugė

Kiekvieną žiemą Jokkmokke vyksta mugė - tai svarbiausias metų įvykis samiams. Jos metu ne tik prekiaujama - daugeliui samių tai proga susitikti su senais pažįstamais ir naujais žmonėmis. Be įvairių pramogų, rengiamos paskaitos bei konferencijos, susijusios su samiams svarbiais klausimais. Jokkmokko mugei daugiau nei 400 metų ir šioje salėje pasakojama jos istorija.

Ekspozicija pasakoja ne tik, kokias prekes samiai pirkė ir pardavinėjo skirtingais istoriniais laikotarpiais, ji taip pat atskleidžia, kaip keitėsi samių padėtis valstybėje. XVI a. samiai prekiaavo per tarpininkus - birkarlus, kurie buvo turtingiausi Švedijoje, tačiau ir samių padėtis buvo itin gera. Pagrindinė parduodama prekė buvo odos dirbiniai, kurie tuo metu Europoje buvo labai madingi. XVII a. Švedijos karalius nusprendė įvesti griežtesnę Sápmi kontrolę ir įsakė, kokiose vietose bei koku laiku vyks prekyba - taip Jokkmokkas tapo viena iš keturių vietų, kuriose vykdavo samių mugės. Nuo XVII a. miestelis po truputį ėmė augti - jame atsirado bažnyčia bei mokykla, kurioje mokytis galėjo įvairaus amžiaus samiai. Taigi, tai istorija apie samių prekybą, santykius su aplinkinėmis bendruomenėmis, valstybės taikytą kontrolės metodą ir netgi miesto susikūrimą. Vis dėlto tai nėra plėtojama pačioje ekspozicijoje, kuri daugiau pristato mugėje cirkuliavusias prekes, nei tai, kuo ji buvo reikšminga samių istorijoje.

Tradiciniai drabužiai

Šioje salėje eksponuojami tradicinių samiškų rūbų iš skirtingų Sápmi vietovių Švedijoje pavyzdžiai. Parodoje galima sužinoti, ką apie šeiminingą gali išduoti jo tradicinis kostiumas, bei tai, kokia yra tam tikrų simbolių reikšmė. Šalia kostiumų vitrinose - citatos, atskleidžiančios kultūrai reikšmę samiams: „Koltas iškelia žmogų. Koltas - tai mano pasas. Žinau, kas esu“; „Kiekvieną kartą siūdama koltą jaučiuosi darydama gerą darbą“; „Vilkėdama/-s tradicinį kostiumą jaučiuosi išdidi/-us. Nugara išsitiesia, o žingsnis pasikeičia“; „Kai mamai artėjo mirtis, galvojau: kaip mes išsiversime? Kas mus sius? Tada ji tarė man: „tu, tu siūsi! Aš juk išmokiau tave“. Tada atsisėdau ir siuvau, ir siuvau. Tai buvo mano sielvarto darbas“. Šios citatos suteikia rodomiems drabužiams asmeniškumo, tarsi jais būtų pasakojamos žmonių istorijos. Reiktų paminėti ir tai, kad drabužiai eksponuojami dioramų pagalba - dioramomis vaizduojami vyrai, moterys, vaikai, tačiau ne pozuojantys, o esantys veikloje.

4.3. Apibendrinimas

Didžioji dalis Åjtte muziejuje pateikiamos informacijos yra susijusiu su praeitimi, senuoju samių gyvenimo būdu. Pasakojimo laikas jame - nekintantis, tolygus, o erdvė - idiliška, izoliuota nuo aplinkinių kultūrų įtakos. Vienintelė religijai skirta ekspozicija pasakoja apie sudėtingą santykį su bažnyčia, kitose ekspozicijose nėra kalbama apie samių santykį su kita kultūra, ar su valstybe. Nors samių gyvenimo sąlygas dažnai lėmė valstybės vykdyta politika, muziejaus pasirinkta istorinė perspektyva atskleidė samius, kaip savarankišką, nuo kitų nepriklausomą tautą, savo žinių ir gebėjimų dėka gebančią gyventi nomadišką gyvenimą laukinėje gamtoje. Svarbu dar kartą pabrėžti, kad muziejuje samių istorija ir kultūra pasakojama ne tradicinio naratyvo principu, kuriame svarbūs tampa įvykiai, jų priežastys bei pasekmės, tačiau tam tikromis temomis, kurios atskleidžia samių kultūros vertybes.

Tuo tarpu Nordiska muziejus pasirenka visai kitą pasakojimo strategiją. Parodoje mėginama atskleisti, kokiomis sąlygomis skirtingais istorijos laikotarpiais samiai gyveno Švedijoje. Nors paroda, kaip ir Åjtte muziejaus nuolatinė ekspozicija, kuratorių dalijama į keletą skirtingų temų, joje išsiskiria gana ryškus naratyvas, kurio pagrindinės grandys - tai įvykiai, stipriausiai paveikę samių gyvenimą Švedijoje. Jie visuomet susiję su „kito“ buvimu, „kito“ sprendimu, kokią religiją samiai išpažins, kaip jie bus vertinami kaip tauta, kokią išsilavinimą įgis. Ryškus veikėjų vaidmenų pasikeitimas įvyksta maždaug XX a. vid., kai ima stiprėti samių etnis-politinis judėjimas. Amžiaus pabaigoje valstybė ir bažnyčia pripažįsta savo nusikaltimus samių tautai ir suteikia jai vietinių gyventojų statusą. Vis dėlto, tai nepanaikina nelygybės ir samių patiriamos diskriminacijos. Paroda *Såpmi* pasakoja apie samius Švedijoje, kur valstybė ir daugumos visuomenė yra itin svarbus veikėjas, tuo tarpu Åjtte muziejus pasakoja apie samius Såpmi, tokioje, kokia ji buvo prieš šimtą, ar kelis šimtus metų.

Nordiska muziejus apmąsto tapatumo klausimus, kuriems suteikia sugretinimo priegią - šalia užrašomi klausimai: „kas yra samis? Kas yra švedas? Ar tai svarbu?“. Parodoje atskleidžiama, kaip samius ilgą laiką reprezentavo daugumos visuomenė, kol jų pačių balsai buvo išgirsti. Taip pat tai, kokią didelę įtaką samių kultūrai turėjo Švedijos vykdyta „lapis turi likti lapiau“ politika. Atrodo, kad paroda norima pasakyti, jog tapatumas formuojasi kultūrų susidūrimo, tuo tarpu apie tai, kaip atrodė samių kultūra iki ją stipriai ėmė veikti valstybės ir bažnyčios politika, nėra kalbama. Åjtte muziejaus prieiga prie tapatumo yra kitokia - visų pirma, muziejus nekelia klausimo, kas yra samis, ar ką reiškia juo būti. Veikiau klausiama: „ką mums reiškia Såpmi, ką reiškia koltas, ką reiškia tradiciniai amatai“. Vieniems šių klausimų galima rasti tiesioginius konkrečių žmonių atsakymus, kiti atsiskleidžia pačių ekspozicijų turinyje ir raiškoje.

Àjtte muziejuje pasakojama asmeniu “mes”, niekuomet nevartojamas žodis “samiai”, tačiau galima sutikti būdvardį “samiškas”, kuris ir leidžia suprasti, kad pasakoja būtent samiai. Muziejaus tekstų stilius taip pat ypatingas - jis paprastas, bet kartu poetiškas, dažnai netgi eiliuotas - jis labiau primena žodinėje kultūroje iš kartos į kartą perduodamus pasakojimus, nei įprastus muziejų tekstus. K. Aronsson teigia, kad tuo norėta muziejų padaryti prieinamą bet kokio amžiaus, ar išsilavinimo žmonėms⁸⁵, tačiau sunku nepaisyti ir paralelės su senosiomis samių pasakojimo tradicijomis. Nordiska muziejaus parodoje dažnai kartojamas žodis „samiai“ arba „jie“, tačiau joje taip pat nemažai pačių samių citatų bei interviu. Tai atskleidžia pasikeitusią muziejaus poziciją: kaip ir anksčiau, taip ir dabar Nordiska pasakoja apie samius: kas jie, kokie jie, kokia yra toji samiška kultūra, tačiau kitaip nei anksčiau muziejus prašo samių padėti atsakyti į šiuos klausimus. Nors šiandien pateikiamas rezultatas yra labiau įtikinantis ir artimesnis tikrovei, pasakotojas išlieka daugumos visuomenė, o pasakojimo objektas - samiai. Galbūt tai viena priežasčių, kodėl Àjtte muziejuje į šią parodą nėra žiūrima palankiai⁸⁶. Reikia pastebėti, kad nedidėleje Nordiska muziejaus parodoje užduodama daug klausimų, apžvelgiami ne tik istoriniai įvykiai, tačiau pristatomi meno bei amatų pavyzdžiai. Tai verčia manyti, kad tam tikri istoriniai įvykiai yra pateikiami pernelyg paviršutiniškai – lankytojas supažindinamas su tam tikrais faktais, kuriems dažnai trūksta ir konteksto, ir pačių samių pasakojimo.

Reiktų pastebėti, kad asmeninių, trauminius įvykius išgyvenusiujų pasakojimų, trūksta tiek Nordiska, tiek Àjtte muziejuje. Režisavimas kuriamas pasitelkiant faktus, nuotraukas, ir žodiniai įvykius patyrusiųjų pasakojimai pasirodo gana retai. Tokiu būdu „tikroji“ istorija, atmintis, tarsi lieka nepasiekiamą, ji pasakojama, tačiau nėra papasakojama. Tai gali būti viena priežasčių, kodėl pastaruoju metu pasirodo vis daugiau istorijos reprezentacijų meninėje išraiškoje, kurios mėgina atrasti nepažįstamą praeitį.

Skirtingos muziejų perspektyvos bei pasakojimai atsispindi ir lankytojų įspūdžiuose. Nordiska muziejaus lankytojai labiausiai įsiminė samių patirtą neteisybę, taip pat eksponuojamus samių dirbinius. Užsienio turistai lygino samius su vietiniais gyventojais šalyse, iš kurių jie atvyko. Tuo tarpu švedų įspūdžiai buvo itin skirtingi: vieniems parodoje pritrūko gilesnio pasakojamų įvykių atskleidimo, o parodos turinys atrodė jau girdėtas, kitus paroda itin nustebino, nes apie samius jie žinojo labai nedaug, jiems tai pasirodė „egzotiška“. Lankytojai, kuriuos kalbinau Àjtte muziejuje, samių su niekuo nelygino, neskyrė jiems jokių epitetų. Paklausti apie savo įspūdžius lankytojai nevartojo žodžių „jie“, ar „samiai“, buvo komentuojamos patikusios parodos dalys, jos turinys. Manau, tai puikiai paaiškina pasakotojo perspektyva ir, žinoma, pasirinktas turinys. Àjtte

⁸⁵ Kjell-Åke Aronsson, interviu su autore, Jokkmokk, 2019 02 17.

⁸⁶ Kjell-Åke Aronsson, interviu su autore, Jokkmokk, 2019 02 17.

muziejuje tauta pasakoja apie savo kultūrą ir istoriją, šis pasakojamas, visų pirma, skirtas patiems samiams, bet suprantamas ir bet kam kitam - tokį pasakojimą sunku suvokti kaip kažką egzotiško, kaip pasakojimą apie kažką „kitą“, ar „svetimą“. Įdomu tai, kad net turistai nebuvo linkę taip interpretuoti ekspozicijos - jiems ji priminė apie tai, kaip sunku buvo gyventi jų protėviams ir koks paprastas gyvenimas yra šiandien.

Apibendrinama norėčiau dar kartą pabrėžti, kad aptarti muziejų naratyvai yra priešingi nei buvo tikėtasi. Kultūrinės traumos teorija suponavo, kad Aįtte muziejuje bus pristatoma samių patirtos valstybės ir bažnyčios priespaudos bei diskriminavimo istorija, galbūt, ši linija net būtų tokia stipri ir užgožianti, kad tai būtų galima pavadinti aukos naratyvu. Tuo tarpu Nordiska muziejus, remiantis teorija, turėjo pateikti pasakojimą, įtraukiantį kuo mažiau „tamsiosios“ istorijos detalių, o savo dėmesį sutelkti į samių kultūros reprezentavimą. Tačiau, matome, kad muziejai tarsi pasikeitė strategijomis: apie skriaudas pasakoja kaltininkas, ne auka, o tuo tarpu auka, nusprendžia jų neįtraukti į savo tautos naratyvą. Tolesniame skyriuje mėginsiu paaiškinti šio paradokso priežastis: kas lėmė tokį netikėtą muziejų strategijų pasirinkimą?

5. Pasirinktų pasakojimo strategijų motyvai

5.1. Àjtte - kultūrinio tapatumo stiprinimas pasitelkiant aktyvaus užmiršimo strategiją

Àjtte muziejaus parodų filosofijos dokumente, parengtame 1988 m., išvardijamos septynios muziejaus lankytojų grupės: nuo samių, jau turinčių geras žinias apie samišką kultūrą bei nuo jos nutolusių iki užsienio turistų, kurių žinios gali būti labai skirtingos. Šiame dokumente pabrėžiama, kad samių bendruomenė yra ypač svarbi lankytojų grupė ir muziejus savo veikla siekia paskatinti samius daugiau domėtis savo kultūra. Ilgametis muziejaus direktorius K. Aronsson teigia, kad grupė, daugiausiai besinaudojanti muziejaus sukauptomis žiniomis (archyvu, biblioteka), tai Samių ugdymo centro (*Samernas utbildningscentrum*) studentai, besimokantys samiškų amatų, kalbų ir elnininkystės⁸⁷. Taip pat nereiktų pamiršti, kad muziejus yra svarbus samių kultūros centras – čia rengiamos konferencijos, skaitomos paskaitos, minimos samių šventės bei vyksta kiti bendruomenės susibūrimai, ar projektai.

Tai parodo, kad samių bendruomenės glaudumas, samių kultūrinis tapatumas muziejui yra itin svarbūs. Ekspozicijos tai tik patvirtina – jomis siekiama suteikti lankytojui kuo daugiau žinių apie tradicinį samių gyvenimo būdą ir kultūrą, kurių pasisemti iš gyvų liudininkų daugelis samių nebegali. Galime prisiminti P. Sztompka įvestą sąvoką – kultūrinė disorientacija, kuri apibūdina kultūros dezorganizaciją, nenuoseklumą, sąlygotą bendruomenės suskaldymo tarp dviejų kultūrų. Menkinantis požiūris į samius, taip pat švietimo sistema, lėmė tai, kad daugelis samių siekė būti švediškos kultūros dalimi. Muziejaus ekspozicijas galima suprasti kaip siekį sustiprinti samių tapatumą, parodyti, kokia turtinga yra samių kultūra bei suteikti žinių. Tai tarsi siekis susigrąžinti tai, kas buvo atimta, ar prarasta. Tuo tarpu kalbėjimas apie patirtas skriaudas vėl sugrąžintų į istoriją, kurioje samiai buvo marginalizuojami, kurioje nebuvo girdimas samiškas balsas.

Àjtte muziejus nesistengia nutylėti apie šiuos įvykius, ekspozicijose yra juos menančių detalių: religijai skirtoje salėje galima pamatyti laikraščių iškarpu, kuriose išreiškiamas samių reikalavimas grąžinti samių kaukoles ir būgnus, o pasakojimas apie senąją religiją įtraukia ir priespaudos istoriją; taip pat parodoje apie Laponiją tarp samių pasisakymų apie šį kraštą esama ir rasistinių, samius menkinančių citatų. Taigi, muziejus nesiekia ištrinti kolonialistinės patirties iš istorijos, veikiau – mėgina atskleisti, kaip samiai šiandien dorojasi su jos padariniais. Muziejuje ne kartą pabrėžiamos samių teisės: nors Švedija nėra ratifikavusi ILO 169 konvencijos, JT paskelbė kokios teisės priklauso vietinių gyventojų statusą turinčioms grupėms ir tai yra samių pagrindas

⁸⁷ Kjell-Åke Aronsson, interviu su autore, Jokkmokk, 2019 02 17.

siekiant pripažinimo. Rasinės biologijos palikimas: samių skeletai Uppsalos universiteto archyve, ar rasistiniai to meto „mokslininkų“ pareiškimai, muziejuje pateikiamas samių pozicijos šiais klausimais kontekste. F. Nietzsche rašė apie aktyvų užmiršimą (*active forgetting*), kuris reiškia ne išblėstančius prisiminimus, tačiau sąmoningą atsirinkimą, to, kas turėtų būti prisimenama, ir kas ne⁸⁸. Anot autoriaus, toks trauminių prisiminimų suvaldymas yra būtinas tam, kad kultūra galėtų toliau vystytis. Ši aktyvaus užmiršimo sąvoka puikiai tinka Åjtte muziejaus turinio interpretacijai: apie daugelį samių istorijos momentų ten nėra pasakojama ir tai buvo sąmoningas muziejaus pasirinkimas, tačiau jie nėra visiškai praleidžiami – jiems mėginama suteikti kitokias reikšmes, atskleidžiant juos kitokiame kontekste.

K. Aronsson paklaustas, kodėl Åjtte muziejuje beveik nekalbama apie valstybės priespaudą, sako, kad samių bendruomenėje diskutuojama apie tai, kad samiai neturėtų nešioti aukos kofto (koftas – tradicinis samių kostiumas)⁸⁹. Jo nuomone muziejus sąmoningai pasirinko pasakoti kitą istoriją, manydamas, kad ją papasakoti yra svarbiau – juk sužinoti apie patirtas skriaudas galima skaitant knygas, ar žiūrint filmus. Traumos pasižymi tuo, kad prisiminimai apie skaudžius įvykius nuolat sugrįžta, taip trauma yra vis iš naujo išgyvenama. Nors daugelis mokslininkų sutinka, kad kalbėti apie šiuos įvykius yra itin svarbu gijimo procesui, pastebima ir tai, kad nuolat kartojami įvaizdžiai, tokie kaip aukos ir skriaudėjo, užgožia visa kita ir neleidžia judėti pirmyn. Panašus požiūris atsiskleidžia ir kalbant su K. Aronsson, jis teigia, kad kalbėdami tik apie konfliktus, juose ir pasiliecame, tačiau, jeigu pasirenkame kitą kalbėjimo būdą, galbūt, galime juos išspręsti⁹⁰.

Įdomu tai, kad K. Aronsson užsimena apie kritiką, kurią muziejus gauna iš plačiosios visuomenės, muziejuje apsilankančių turistų. Skaitę apie samių konfliktus su valstybe bei bažnyčia, jie tikisi sužinoti apie tai ir muziejuje. Kalbindama muziejaus lankytojus taip pat pastebėjau, kad žmonės kartais pasigenda pasakojimo apie šią istorijos dalį. Viena vertus, tai parodo, kaip stipriai žmonės sieja samių įvaizdį su patirta priespauda, kita vertus, galbūt, tokia reakcija yra atsakas į visuomenėje girdimus debatus ir pačių samių pasisakymus. Anksčiau kalbėjau apie tai, kad samių mene bei literatūroje dažnai apmąstoma praeityje patirta (ir šiandien besitęsianti) neteisybė. K. Aronsson pastebi, kad šios temos dažnai iškeliamos laikinosiose parodose. Tai parodo, kad kolonialistinė praeitis tikrai nėra užmiršta, tačiau muziejus nemano, kad ji turėtų apibrėžti samių tapatumą, ar būti pagrindinis samių istorijos naratyvas.

„Nukentėjusiojo“, ar „aukos“ įvaizdžiui įsitvirtinti yra paprasta, turint galvoje, kad Švedijos visuomenėje žinios apie samius yra labai menkos. Apie šią problemą kalbėjau tiek su Åjtte, tiek su

⁸⁸ Aydin, p. 129-130.

⁸⁹ Kjell-Åke Aronsson, interviu su autore, Jokkmokk, 2019 02 17.

⁹⁰ Kjell-Åke Aronsson, interviu su autore, Jokkmokk, 2019 02 17.

Nordiska muziejų atstovais. Åjtte muziejus siekia suteikti pagrindines žinias apie samių kultūrą ne tik savo ekspozicijomis, muziejus taip pat skolina turimus artefaktus (kartu su jų aprašymais) Švedijos mokykloms. Turint galvoje, kad mokymas apie samius beveik neįtraukiamas į Švedijos švietimo programas, samiams tenka užduotis ne tik papasakoti apie savo kultūrą, tačiau stengtis būti išgirstais. K. Aronsson mano, kad valstybė sąmoningai pasirenka kalbėti apie samių istoriją kuo mažiau, suteikiant žmonėms kuo mažiau informacijos ir vengiant šio klausimo⁹¹. Visgi, kartais diskusijos viešojoje erdvėje pasigirsta, tiek samių aktyvistų, tiek menininkų dėka, ir tuomet visuomenė sužino apie samių patirtą priespaudą, ar besitęsiantį jų teisių nepripažinimą. Tačiau jos retai praturtina visuomenę žiniomis apie samių kultūrą – būtent šią spragą Åjtte muziejus ir siekia užpildyti.

Kalbant apie pasakojimo strategijos pasirinkimą reiktų nepamiršti muziejaus reikšmės istorinės atminties kūrimo kontekste. Visų pirma, muziejaus istorija yra glaudžiai susijusi su tautinės valstybės gimimu, muziejai buvo skirti sukelti pasididžiavimą valstybe ir ugdyti tautinę savimonę. Juose buvo kuriamas didysis tautos naratyvas, nuošalyje palikdamas tautines mažumas. Samiai visai neseniai gavo galimybę turėti savo muziejus ir patys kurti naratyvus. Åjtte muziejaus kuriamas naratyvas taip pat galėtų būti suprantamas kaip kultūrinio tautos tapatumo stiprinimas, kuris kartu dalyvauja samių bendruomenės istorinės traumos gijimo procese.

Vis dėlto, muziejus yra atminties veikėjas, galintis turėti ne tik viešai komunikuojamų tikslų, bet ir tam tikrų nutylimų paskatų. Gana dideliame Åjttes muziejui, esančiame mažame miestelyje toli šiaurėje, nėra lengvai surinkti išlaikymui ir parodų vystymui reikalingas lėšas. Muziejus yra remiamas valstybės bei miesto savivaldybės, todėl 4 iš 9 tarybos narių yra renkami valstybės (tarp jų ir pirmininkas), o kiti, jau minėti, muziejaus fondo steigėjai taip pat turi po savo atstovą. K. Aronsson teigė, kad įtakos muziejaus parodoms taryba neturi, nes svarbiausius klausimus sprendžia muziejaus vadovas, tačiau užsiminė, kad esant dideliame nepasitenkinimui muziejaus veikla, rėmėjai gali sumažinti finansavimą⁹². Galima tik spėlioti, ar šis aspektas esmingai paveikia muziejaus turinį, tačiau tai, kad muziejus yra dalinai išlaikomas valstybės bei savivaldybės lėšomis bei faktas, kad samiai vis dėlto yra mažuma šioje savivaldybėje, tikrai gali nulemti santūresnes muziejaus reprezentacijas.

⁹¹ Kjell-Åke Aronsson, interviu su autore, Jokkmokk, 2019 02 17.

⁹² Kjell-Åke Aronsson, interviu su autore, Jokkmokk, 2019 02 17.

5.2. Nordiska- skriaudų istorijos iškėlimas apmąstant savo reikšmę joje

Kolektyvinės traumos dažnai sąlygoja naujo tautinio naratyvo kūrimą, tai būdinga ne tik nukentėjusiajai pusei, bet ir tai, kuri atsakinga už praeities skriaudas. Kaip jau minėta, Nordiska muziejus visada turėjo ekspozicijas apie samius, tačiau šiandien jos kritikuojamos dėl statiško, stereotipiško samių vaizdavimo. XIX a. pab – XX a. pr. į samius žiūrėta kaip į egzotišką eksponatą – jie buvo vežami į užsienio parodas – rezervatus, taip pat keletas samių šeimų nuolat gyveno Skansene, lauko muziejuje, kuris tuo metu buvo Nordiska muziejaus dalis⁹³. Didžioji dalis muziejaus kolekcijos buvo surinkta tuo metu, kai samiams nebuvo pripažintos jokios teisės į savo kultūrinį paveldą, o visuomenėje dominavo požiūris, kad samiai priklauso žemesnei rasei. Todėl įrodinėti, kad Nordiska muziejus taip pat turi savo kolonialistinį palikimą, nereikia.

Sápmi parodos kuratorė C. Hammarlund-Larsson pabrėžia, kad muziejus norėjo sukurti kitokią parodą - tokią, kuri iškeltų samiams svarbius klausimus ir apsvarstytų tiek muziejaus vaidmenį samių istorijoje, tiek turimą kolekciją⁹⁴. Šią parodą galima suprasti, kaip tam tikrą manifestaciją apie naują muziejaus poziciją. Apmąstydamas kolonialistinę Švedijos praeitį bei samių istoriją joje, muziejus tarsi pabrėžia esantis kitoje pusėje ir mėgina kalbėti nebe apie samius, bet kartu su jais. Šiame naujajame naratyve samiai yra nuolat apibūdinami per santykį su kitais svarbiais veikėjais – Švedijos valstybe, visuomene, bažnyčia. Šioje parodoje tiek daug pasakojama apie valstybės ir visuomenės vaidmenį, kad ji gali priminti tam tikrą kaltės išpažinimą (gali net kilti klausimas, apie ką iš tiesų yra ši paroda – samius, ar daugumos visuomenę?). Vien parodos principas – formuluoti temas keliant klausimus, reiškia tai, kad muziejus nori kelti diskusijas, užmegzti dialogus, taip parodant tiek norą susitaikyti, tiek savęs pozicionavimą samių pusėje.

Vis dėlto, šio naujojo naratyvo atsiradimas nebuvo savaiminis. Per pastaruosius 30 m. tarptautinėje erdvėje buvo stiprinamos vietinių gyventojų teisės, po truputį ėmė keistis ir atskirų šalių politika. 2000 m., Švedijai ratifikavus Europos Tarybos „Rėminę tautinių mažumų apsaugos konvenciją“ bei „Europos regioninių bei mažumų kalbų chartiją“, buvo priimta nauja tautinių mažumų politika, kurios tikslas – stiprinti tautinių mažumų įtaką bei remti jų kalbas, kultūrą⁹⁵. Eva Silvén teigia, kad Nordiska muziejaus atsakas į šią naująją politiką pasireiškė naujos pareigybės – kuratoriaus mažumų ir įvairovės klausimais – atsiradimu. Šias pareigas užėmė pati E. Silvén ir jai teko užduotis sukurti naujos parodos apie samius konceptą. Ji kėlė klausimus apie muziejaus

⁹³ Eva Silven, „Samiska scener och scenerier“, kn. *För Sápmi i tiden*, red. Christina Westergren, Eva Silven, Stockholm: Nordiska museets förlag, 2008, p.122-127.

⁹⁴ Cecilia Hammarlund-Larsson, interviu su autore, Stockholm, 2019 02 13.

⁹⁵ Eva Silvén, „Staging the Sámi. Narrative and Display at the Nordiska Museet in Stockholm“, kn. *Comparing: National Museums, Territories, Nation-Building and Change*, red. Andreas Nyblom, Peter Aronsson, Linköping, Linköping University Electronic Press, 2008, p. 319.

reprezentacijų statiškumą – ar jos, pasitelkdamos tradicinius simbolius, neprisideda prie „išalusio“ tapatumo, ar jos nepaverčia samių tautos istoriniu fenomenu⁹⁶? Šie apmąstymai virto idėja, susieti samių istorinę ir šiuolaikinę kasdienybę, kelti klausimus apie reprezentavimą, identitetą, teises. Taip pat reiktų paminėti, kad tuometinė muziejaus tarybos vadovė buvo Christina Mattsson, kilusi iš Jämtlando, esančio Sápmi pietuose. Kaip ji teigia, samių klausimai jai niekada nebuvo svetimi, o samių kultūra ir jojkas yra svarbūs jos interesų lauke⁹⁷. Taigi, besikeičianti tarptautinė situacija muziejui buvo postūmis permąstyti kuriamą samių naratyvą, o naująją parodos koncepciją kūrę žmonės lėmė netikėtą jos užmojį – apmąstyti ne tik samių Švedijoje istoriją, bet ir muziejaus reikšmę joje.

⁹⁶ Eva Silvén, „Staging the Sámi. Narrative and Display at the Nordiska Museet in Stockholm“, p. 318.

⁹⁷ Nils Gustav Labba, „Rejäl ansiktslyftning av samebilden“, 2007, <http://www.samer.se/2168>, (Žiūrėta 2019 04 20).

Išvados ir rekomendacijos

Šiame darbe apžvelgiau dviejuose Švedijos muziejuose – Nordiska ir Ájtte – esančias samių istorijos reprezentacijas. Dviejų skirtingų naratyvų, vieno – atspindinčio daugumos visuomenės, kito – samių perspektyvą, lyginimas leido pažvelgti tiek į kaltininkų, tiek į aukų santykį su traumine atmintimi. Muziejaus, kaip dar netirto atminties veikėjo, įtraukimas parodė, kad samių atminties laukas Švedijoje yra įvairesnis nei yra pateikiama žiniasklaidoje.

Visų pirma, buvo atrasta, kad analizuojamų muziejų naratyvai labai skiriasi nuo tų, kuriuos nuspėja kultūrinės traumos teorija. Ji teigia, kad kaltininkai dažniausiai yra linkę savo nusikaltimus sumažinti, arba visai vengia apie juos kalbėti, tuo tarpu nukentėjusiųjų grupės yra itin linkusios kalbėti apie patirtas skriaudas. Nors teorija užsimena ir apie priešingus scenarijus – kaltininkus, apmąstančius trauminius įvykius, ir aukas, mėginančius apie jas nebekalbėti – jie yra siejami su tokiais masinio žiaurumo įvykiais kaip genocidai, ar teroro aktai. Taip pat manyti, kad pirmasis scenarijus yra labiau tikėtinas samių atžvilgiu, skatino šiandieninė šalies politika. Vis dėlto, pasirodė, kad pasirinkti muziejai taiko mažiau tikėtinas strategijas. Šiame darbe teigiu, kad Nordiska muziejaus atveju tai nulėmė tiek tarptautiniai susitarimai (Švedija pasirašė ES konvencijas dėl mažumų įtakos bei teisių), tiek tuo metu svarbias pareigas atlikę asmenys, paskatinę permąstyti kuriamą naratyvą, Ájtte muziejaus atveju svarbu tiek muziejaus ypatybės (mažas muziejus toli šiaurėje, didžiąją dalimi išlaikomas valstybės bei savivaldybės lėšomis), tiek samių bendruomenės noras atsikratyti „aukos“ įvaizdžio bei stiprinti savo kultūrinį tapatumą.

Tai, kad šios reprezentacijos nesutapo nei su oficialia valstybės politika, nei su dažnai viešojoje erdvėje sutinkama samių pozicija, tik parodo, kad atminties laukas nėra vienalytis – tiriant skirtingus jo veikėjus galime atrasti vis kitokias kalbėjimo apie praeitį strategijas. Tiesa, sunku įvertinti jų poveikimo laipsnį, bet reikia pripažinti, kad visuomenės požiūrius formuoja ne tik politikai, visuomeniniai veikėjai, institucijos, švietimo sistema, bet ir kiek „mažesni“, rečiau analizuojami veikėjai kaip muziejai, menininkai. Muziejaus įtraukimas į atminties lauko tyrimą parodė, kad kalbant apie samių atmintį Švedijoje jis nėra toks suskaldytas ir konfliktiškas kaip gali pasirodyti. Viešojoje erdvėje egzistuoja ir naratyvai, keliantys klausimus, kurių politikai vis dar vengia, nagrinėjantys istorines detales, kurių prisiminti nenorima. Tai tik sustiprina egzistuojančią prielaidą, kad tokios valstybinės pozicijos priežastys nėra žala moraliniam įvaizdžiui, kaip teigia kultūrinės traumos teorija, tačiau slypi šiandieniniuose valstybės interesuose šiaurinėse valstybės teritorijose bei siekyje išlaikyti turimą galią.

Svarbu pabrėžti, kad abiejų muziejų naratyvai liudija apie vykstantį susitaikymo su praeitimi procesą. Kaltininkų grupei susitaikymas reiškia atsakomybės pripažinimą ir mėginimą surasti veikimo būdus, kuriais nekartojamos tos pačios klaidos. Būtent tai galime sutikti Nordiska muziejaus pasakojime: tuo pačiu metu mėginama kelti šiandien samiams aktualius klausimus ir į istorinį naratyvą įtraukti paties muziejaus vaidmenį, apmąstant jo veiklos pasekmes tiek ilgalaikėje perspektyvoje, tiek svarstant, kas ir kaip jame turėtų būti reprezentuojama šiandien. Tuo tarpu susitaikymas, atsispindintis Ájtte muziejuje, reiškia mėginimą kurti savo pasakojimą, kuriame samiai nebūtų apibrėžiami per valstybės taikytą politiką, ar daugumos visuomenėje tvyrojusias nuostatas, tačiau pabrėžiama tai, kuo tauta turėtų didžiuotis bei kas galėtų įkvėpti savo kultūros puoselėjimui.

Jeigu abu šie naratyvai gali būti suprantami kaip mėginimas susitaikyti su praeitimi, kodėl tuomet viešojoje erdvėje nerimsta kritika dėl samių neįtraukimo į šalies istoriją? Nors Nordiska muziejus skiria didžiąją parodos dalį samių skriaudų istorijai, akivaizdu, kad to nepakanka. Visų pirma, muziejus negali nusikratyti savo istorinio vaidmens ir vis dar mena savo kolonijinę praeitį: jos atskleidimas pateikiant įvykių faktus ir užduodant samiams šiandien svarbius klausimus šios praeities nerekonstruoja. Glaustas pasakojimas apie „kito“ patirtą neteisybę (ypač pasakotojui joje dalyvavus) gali būti suprantamas kaip „netikras“, „nenuoširdus“ atsiprašymas, kuris reikalingas geresniam savo paties įvaizdžiui. Taip pat akivaizdu, kad samiškumas parodoje konstruojamas per santykį su Švedijos valstybe ir visuomene, o tai dar labiau sustiprina jausmą, kad samiai šiame pasakojime yra ne veikėjas, o objektas. Kita priežastis, kodėl ši paroda, nors ir pagarsėjo visoje šalyje, nesušvelnino kritikos – tai nesikeičianti valstybės politika. Galbūt tik tuomet, kai valstybė įgyvendins vieną svarbiausių samių reikalavimų – ratifikuos ILO 169 konvenciją, į Nordiska muziejaus ir panašius naratyvus bus imama žvelgti kitaip.

Šis tyrimas parodė, kad kultūrinės traumos teorija puikiai tinka vietinių gyventojų istorinei atminčiai tirti. Vis dėlto, galima pastebėti, kad teorijoje kiek skirtingai žvelgiama į traumas, sąlygotas netikėto socialinio pokyčio, ar humanitarinių bei gamtos katastrofų, bei traumas, sąlygotas rutininės neteisybės. Tyrimas atskleidė, kad šis išskyrimas nėra svarbus, kai kalbame apie traumos įveikimo strategijas – tiek vieno, tiek kito pobūdžio traumų įveikimas gali pasižymėti tomis pačiomis strategijomis. Taip pat kultūrinės traumos teorija nėra pritaikyta skirtingų veikėjų analizei – joje neskiriama dėmesio tam, kaip aukų ar kaltininkų elgesys bei retorika kinta priklausomai nuo to, kokio veikėjo reprezentacijos yra tiriamos. O skirtingų veikėjų analizė, kaip jau minėta, itin svarbi norint geriau suprasti tiek atminties lauko visumą, tiek kitų veikėjų motyvus.

Kaip šio darbo ribotumą galiu nurodyti tai, kad tyrimas įtraukė du muziejus, kurie yra svarbiausi kalbant apie samių reprezentacijas, bet neatspindi situacijos kituose muziejuose.

Dauguma didžiųjų nacionalinių muziejų samių temų neįtraukia visai, arba apie jas užsimena itin glaustai. Samių reprezentacijos mažesniuose Sápmi teritorijose esančiuose muziejuose taip pat gali skirtis nuo pagrindiniame samių muziejuje vystomo pasakojimo. Taigi, mano pasiūlymas ateities tyrimams būtų įtraukti įvairesnių jau aptarto veikėjo pavyzdžių, arba tirti iki šiol dar netirtus veikėjus. Įdomūs būtų ir reprezentacijų poveikimo tyrimai, kurie galėtų įvertinti ir visuomenės grupių nuostatas, jų įsitraukimą bei reakcijas į skirtingas reprezentacijas. Taip pat būtų naudinga tirti įtampas ne tokiose liberaliose ir pažangiose valstybėse kaip Švedija, kurioje nenuostabu, kad tam tikri atminties veikėjai nepaklūsta tvirtai valstybės pozicijai ir net ją kvestionuoja, o, pavyzdžiui, pokomunistinėse šalyse – ar ten muziejai taip pat nevengia keisti įsitvirtinusių, valstybės saugomų naratyvų?

1 priedas

Klausimai ir komentarai, užduoti interviu su Cecilia Hammarlund-Larsson metu:

1. Kokius samių istorijos įvykius ir kodėl jūs pasirinkote pristatyti muziejaus ekspozicijoje?
2. Aš galvoju apie kritiką dėl atsakymų trūkumo. Galbūt, tai nebūtų teisinga, jeigu jūs, Nordiska muziejuje, mėgintumėte pateikti atsakymus? Juk jūs vis tik kalbame iš daugumos visuomenės perspektyvos.
3. Ájtte muziejus labai toli šiaurėje ir nėra lengvai pasiekiamas. Tai reikštų (*jeigu Nordiska muziejus nustotų kurti parodas apie samius*), kad žmonės čia neturėtų galimybės sužinoti daugiau apie samius. Net ir mokykloje informacijos apie samius yra labai mažai.
4. Ar patariamoji grupė pritarė šių artefaktų eksponavimui? Ar ji turėjo įtaką tam, kokie artefaktai buvo atrinkti parodai?
5. Mes kalbėjome apie tai, kam skirta paroda, kokio amžiaus žmonėms. Aš galvoju ir apie tautybę, turbūt, samiai, daugumos visuomenė, kitos mažumos taip pat supranta šią parodą skirtingai?
6. Aš taip pat tai pastebėjau (apie tai, kad užsienio turistams paroda itin patinka). Vakar sutikau turistų iš Australijos, JAV ir jie sakė, jog šiuos klausimus, problemas, istoriją puikiai atpažįsta. Parodoje buvo ir kitų šalių vietinių gyventojų nuotraukų ir tai taip pat parodo, kad šie klausimai tarsi yra bendri daugeliui jų.
7. Kaip pasirinkote, kokiomis priemonėmis pasakosite apie tam tikrus istorijos momentus? Pavyzdžiui, apie rasinės biologijos tyrimus pasakoja filmas, kuriame kalba moteris, kurios šeima pati tai patyrė. Kaip pasirinkote medžiagą?
8. Kokią reikšmę parodoje turi tokie elementai kaip šviesa, erdvė, išdėstymas?
9. Muziejus didele dalimi yra finansuojamas valstybės lėšomis, jos sudaro 67 % muziejaus biudžeto. Ar tai kaip nors paveikia muziejaus parodas?
10. Muziejai, drauge su kitomis institucijomis, kuria istorinę atmintį, jie prisideda prie to, kas ir kaip bus atsimenama. Man įdomu, ar Nordiska muziejus reflektuoja šią rolę, ar tai kažkaip atsispindi parodose, veikloje?
11. Ar muziejui svarbu turėti vientisą, vieningą naratyvą, ar svarbiau yra įtraukti daugiau perspektyvų?
12. Prieš tai minėjote, kokios svarbus yra ir pats pastatas, jo detalės, architektūra. Gal galėtumėte pasidalinti keliomis mintimis, ką reiškia tai, kad paroda apie samius yra būtent čia, kur slypi tiek daug istorijos?

Klausimai, ir komentarai užduoti interviu su Kjell-Åke Aronsson metu:

1. Šio muziejaus ekspozicijos labai skiriasi nuo tos, kurią mačiau Nordiska muziejuje. Ten buvo gana daug informacijos apie valstybės politiką samių atžvilgių, konfliktą su bažnyčia, patirtą neteisybę. Tuo tarpu šiame muziejuje daugiau kalbama apie tradicijas, amatus, sukauptas žinias, kaip gyvenimas atrodė anksčiau, bet gana mažai apie skaudžiąją istorijos dalį. Gal truputį apie tai, kas susiję su religija, bet tik tiek. Man įdomu, kodėl muziejus pasirinko būtent tokį naratyvą?
2. Vienas lankytojas man pasakojo, kad buvo muziejuje prieš 25 m. ir tada ekspozicijos atrodė kitaip, buvo gana daug apie samių patirtą neteisybę. Kaip parodos keitėsi?
3. Minėjote, kad gaunate kritikos dėl to, kad muziejus nepasakoja apie konfliktus. Kieno tai kritika? Ar pačių samių, ar daugumos visuomenės?
4. Kokius įvykius norėta išskirti kaip itin svarbius samių istorijoje?

5. Ar buvo galvojama apie ekspozicijų tikslus? Ko jomis siekiama?
6. Kaip jūs pasirinkote, kokia medžiaga bus naudojama ekspozicijose? Pastebėjau, kad muziejuje gana daug dioramų, kita vertus gana mažai vaizdo įrašų.
7. Ar jūs siekėte kurti prasmes ne tik tekstų, artefaktų pagalba, bet ir kokiais nors kitais elementais: apšvietimo, išdėstymo, erdvės?
8. Muziejus, jis dalyvauja istorijos rašymo procese. Tai, ką ir kaip muziejus pasirenka pasakoti, žmonės atsimena. Ar muziejus kaip nors apmąsto šią rolę?
9. Kiek aš žinau, Švedijos vadovėliuose mokykloms apie samius yra labai mažai informacijos.
10. Mokyklos naudoja muziejus kaip švietimo priemones. Mokytojai dažnai lankosi juose su mokiniais. Taip muziejus tampa svarbus informacijos šaltinis. Jeigu mokiniai nesužino apie samius pamokose, galbūt sužino muziejuose?
11. Turbūt daug kas ėmė keistis antroje XX a. pusėje. Juk prasidėjo etniniai, politiniai samių judėjimai. Samiams pavyko iškovoti daugiau teisių. Aš tikėjaisi pamatyti to ekspozicijoje, bet galbūt tai taip pat pernelyg susiję su ta tamsiąja istorijos dalimi?
12. Galbūt tai yra viena iš priežasčių, kodėl, pavyzdžiui, mokyklose tiek mažai informacijos apie samius (*prieš tai pašnekovas teigė, kad samiams Švedija nesuteikia reikalaujamų teisių dėl stiprių interesų šiaurėje*)? Valstybė tarsi nori išvengti tam tikrų klausimų. Juk dabar samiai irgi kovoja dėl kai kurių dalykų, o valstybė nenori suteikti jiems daugiau įtakos.
13. Ar muziejui reikalingas vieningas istorinis naratyvas? Ar svarbu įtraukti ir skirtingų perspektyvų?
14. Ar tai taip pat buvo sąmoningas pasirinkimas (*tai, kad nekalbama apie miestuose gyvenančius samius*)?
15. Ką jūs, Ájtte darbuotojai, manote apie Nordiska muziejaus parodą Sápmi?
16. Aš manau, kad tai svarbu, jog Nordiska muziejus apskritai turi parodą apie samius. Juk daugeliui Ájtte muziejus yra žymiai sunkiau pasiekiamas nei Nordiska. Kur kas daugiau žmonių aplanko Nordiska muziejų nei Ájtte. Bet čia iškyla problema, kad daugelis pamato istoriją, pasakojamą iš daugumos perspektyvos, ne iš pačių samių.
17. Man taip pat įdomu, ar kiti muziejai, kurie turi ekspozicijas apie samius, mėgina užmegzti ir palaikyti kontaktą su Ájtte? Ar jie prašo jūsų komentarų, patarimų?

Klausimai Ájtte ir Nordiska muziejų lankytojams:

1. Kas šioje parodoje jums buvo įdomiausia, paliko didžiausią įspūdį?
2. Ar jums šioje parodoje kažko trūko?
3. Ar ši paroda jums sukelia kokius nors prisiminimus, asociacijas?

2 priedas

Ištraukos iš pokalbio su Cecilia Hammarlund-Larsson (skliaustuose – darbe esančios išnašos numeris, šalia – pašnekovams užduoto klausimo (žiūrėti: 1 priedas) numeris):

[²⁰] *Klausimas nr. 6.* Medžiaga iš rasinės biologijos instituto Uppsaloje yra universiteto bibliotekoje, galima nueiti ir pamatyti. Ten yra nuotraukos, galbūt tu žinai, kaip jos atrodo, žmonės buvo matuojami, fotografuojami, tai antropologinės nuotraukos, veidas nukreiptas į kamerą. Fotografavo visų tautybių žmones, bet visų pirma mažumas. Tačiau samiai, jie vieninteliai buvo fotografuojami be drabužių, visiškai nuogi, visu kūnu. Mes norėjome pasakyti žmonėms, kad tai vyko. Bet nenorėjome rodyti nuotraukų.

[⁷⁵] *Klausimas nr. 4.* Keistas atsakymas – ir taip, ir ne. Žinoma, mes klausėmės jų nuomonių ir kartais persigalvodavome. Būtent ta parodos dalis su būgnu... Kiekvienas patariamasis grupės narys galėjo pasirinkti vieną artefaktą, reprezentuojantį samių kultūrą, istoriją. Taigi, tie artefaktai yra pasirinkti grupės. Galima sakyti taip: mes turėjome patariamąją grupę, mes diskutavome, klausėmės, kartais pagal tai kažką pakeisdavome, bet atsakomybė už parodą tenka mums, mes ją nešame, ne patariamoji grupė. Žinoma buvo diskusijų apie tam tikras formas, ir apie tai, ar galima eksponuoti būgną. Žmonės turėjo skirtingas nuomones.

[⁷⁶] *Klausimas nr. 1.* Ši tema yra apie įtaką, susidūrimus, kultūrinius mainus, prekybą. Galima būti kritiškam ir sakyti, kad ne visiems lankytojams tai yra aiškiai pamatoma. Galima nusipirkti parodos katalogą, pasiskolinti audio gidą ir taip gauti daugiau informacijos. Taip pat galima pasiimti artefaktų aprašymą. Kai kuriama paroda, didelis dėmesys skiriamas formai. Jie norėjo padaryti ją kuo skaidresnę ir mes patys norėjome modernios išraiškos. Bet tai nulėmė, kad aš net negalėjau artefaktų sunumeruoti, todėl artefaktų kataloge atsirado jų eskizai, kas nėra labai patogu lankytojams, bet galbūt atrodo gražiau. Dalis mums skirtos kritikos yra būtent tai, kad šių dalykų parodų lankytojai nesupranta, nepamato. Kai aš pati aprodau šią parodą, galiu apie tai papasakoti, bet tai galbūt nėra taip savaime suprantama.

[⁷⁷] *Klausimas nr. 1.* Atėjus į parodos patalpas pirmosiose erdvėse yra gana daug artefaktų: kepurės, peiliai. Dalis kritikų mano, kad tai primena prekybos centrą, tarsi artefaktai būtų eksponuojami be jokio paaiškinimo, bet čia esama minties, kad su šiais artefaktais, ar su tais klausimais, kuriuos mes iškeliamo parodoje, žmonės įžengia į artefaktų saugyklą, kur jie gali patys pasirinkti artefaktus.

[⁷⁹] *Klausimas nr. 6.* Mes norėjome pasakyti žmonėms, kad tai vyko (*kalba apie rasinės biologijos tyrimus*). Bet nenorėjome rodyti nuotraukų. Aišku, galima buvo rodyti ir pasakyti, štai – yra dokumentai, tai tikrai vyko, bet tai būtų pažeminimas, to rodyti negalima.

[⁸⁰] *Klausimas nr. 9.* Tai nuolatinė diskusija muziejuje. Aš dirbu skyriuje, pavadinimu “žinių perdavimo”. Mes turime sekti, kokias žinias saugome archyve, suvokti bendrą vaizdą, bet mes taip pat apmąstome, ką mes turime, ir toliau renkame kolekciją. <...> Visą laiką ši diskusija turi išlikti gyva. Mes turime apie tai diskutuoti. Tai, ką mes pasirenkame, tampa istorija. Todėl labai svarbu yra tyrinėti ir muziejaus istoriją. Jeigu mes turime kepurėlių kolekciją iš visos Švedijos, reikia klausti ar ta kolekcija yra reprezentatyvi, kaip ji pateko į muziejų? Taip pat reikia žiūrėti į klasifikaciją, kategorijas.

[⁸²] *Klausimas nr. 3* Artefaktai, kurie sulaukia didžiausios reakcijos, iš tų, kuriuos eksponuojame, kelia klausimus, kodėl mes juos turime ir kaip juos eksponuojame. Tai yra samiškas būgnas ir toji medžio figūra (sejte). Jie sukelia daugiausia diskusijų, iš dalies dėl padidėjusio susidomėjimo samių religija, bet taip pat todėl, kad šie artefaktai iliustruoja švedų

visuomenės ir bažnyčios vykdytą priespaudą, kai samių religija buvo draudžiama XVII a. pab.. XIX a.pr. šamanai, naudoję būgnus, buvo priversti juos atiduoti ir kunigai juos sudegindavo. Įdomu tai, kad Švedijoje turėjome labai griežtą liuteronišką tikėjimą, leidžiama buvo tik švediška bažnyčia, pilno religijos laisvės neturėjome iki 1950 m. Tie šamanai, kurie atsisakė išpažinti savo tikėjimą, galėjo būti baudžiami mirtimi. Taigi, šie artefaktai yra labai stiprūs simboliai ir sužadina diskusijas.

[⁸⁴] *Klausimas nr. 6.* Įdomu, kad tu tai sakai, nes tokia ir buvo mintis. Patalpa yra tokia, kokia yra. Aš paprastai pradedu ekskursijas nuo tos vietos, kur yra daug artefaktų, mes einame toliau ir paprastai gana daug laiko praleidžiame prie to, kodėl šie artefaktai yra Nordiska muziejuje. Bet jeigu einama iš kitos pusės, tai pradedama nuo vietinių gyventojų.

[⁹⁴] *Klausimas nr.1.* Taigi, muziejus nusprendė paruošti naują parodą apie samių istoriją ir kultūrą. Nuo pat pradžių manėme, kad nenorime daryti tradicinės parodos, jos nebūtinai yra blogos, bet tik ne tradicinę parodą, pasakojančią visą samių istoriją chronologine tvarka. Vietoj to mes norėjome dirbti su klausimais, kuriuos tu matei parodoje. Tokiais kaip: kieno yra artefaktai, kieno istorija, ir iš dalies su klausimu apie mūsų pačių kolekciją ir kaip ji pas mus atkeliavo. Taip pat su keletu aktualių klausimų. Kas tiesiogiai susiję su XX a., tai klausimas, kas turi teisę į žemę, kas turi teisę į tai, kas yra po žeme. Tai itin aktualus klausimas šiandien, kai kalbama apie jaunas kasyklas samių žemėse, tai turi ir istorinį aspektą – apsisprendimo teisė, parodoje šiek tiek kalbame apie Samių parlamentą. Taip pat yra rasinės biologijos skirsnis, tai juoda dėmė Švedijos istorijoje.

Ištraukos iš pokalbio su Kjell-Åke Aronsson:

[⁷⁸] *Klausimas nr. 9.* Taigi, žinios Švedijoje yra ypatingai blogos. Ypatingai blogos. Vokiečiai apie samius žino daugiau nei švedai. XVII a. išėjo profesoriaus Schefferius knyga "Laponia". Švedija tuo metu buvo labai galinga jėga, ilgainiui po vis kontinentą paplito žinia, kad švedai turėjo burti mokančius samius. Paaiškėjo, kad pati Švedijos valdžia nieko nežino apie samius. Taigi, valdžia nurodė profesoriui parašyti knygą apie samius. Jis pats irgi nieko apie tai nežinojo. Tuomet užduotis pasiekė kunigus samių žemėse, kad šie informuotų apie santykius su samiais. Uppsalos universitete buvo samių kilmės kunigystės studentų, jie ir suteikė visą informaciją tai Schefferius knygai, ji buvo lotynų kalba. Po to ji buvo išversta į vokiečių, prancūzų, anglų kalbas, švedų kalba ji atsirado tik 1956 m., iki to laiko Švedijoje ji buvo visiškai nežinoma, nors kitos didžiosios šalys apie knygą žinojo.

[⁸³] *Klausimas nr. 16.* Mes turime būgnus, kuriuos išsinuomojome iš Nordiska muziejaus penkiems metams. Tai truputį žemina, turime atnaujinti kontraktą kas penkis metus. Juk yra ir kitokių sprendimų, pavyzdžiui, iš Istorijos muziejaus mes tiesiog gavome teisę prižiūrėti tam tikrus artefaktus, visam laikui, kol nebus nuspręsta kitaip. Mums jie nepriklauso, bet mes juos prižiūrime. Jeigu jiems kils pavojus, jie gali juos atsiimti. Tokį sprendimą galėjo priimti ir Nordiska muziejus.

[⁸⁵] *Klausimas nr. 5.* <...> Iš esmės jos (*ekspozicijos*) skirtos visiems. Bet daug kas priklauso nuo to, kokias žinias atsineša lankytojas. Jie skirtingai mėgaujasi ekspozicijomis. Bet jas turėtų suprasti net vaikai - parodos tekstai yra gana lengvi, o tai irgi sąmoningas pasirinkimas, mes neturime ilgų tekstų. Bet turime audiogidų ir parodų aprašymą, jeigu žmogus nori sužinoti daugiau.

[⁸⁶] *Klausimas nr. 15.* Daugumai ji nepatinka. Manoma, kad ji labai keista. Joje daugybė artefaktų, kurie tarsi viską užgožia. Mums nelabai ji patinka. Tačiau daug kas vertina tai, kad jie pasakoja apie tą tamsiąją istorijos pusę.

Stokholmo samių bendruomenė dalyvavo visame darbe, manau, kad tai buvo jų lūkestis. Nors pati paroda nėra labai imponuojanti. Apšvietimas labai keistas, bent mes taip manome. Tai tik mūsų nuomonė, kiti, galbūt, galvoja kitaip.

[⁸⁷] *Klausimas nr. 16.* Yra dalis samių, kurie mano, kad visi artefaktai turėtų būti Ajtte muziejuje, bet aš nedrįstu taip teigti. Ir ne visi samiai tam pritartų. Tie, kas gyvena Pietų Švedijoje, nori, kad artefaktai būtų eksponuojami Nordiska muziejuje, tie, kas gyvena Jämtlande, nori, kad artefaktai būtų jų muziejuje. Tai galima suprasti. Jeigu viskas būtų čia, reiktų apversti centrinio muziejaus idėją. Sapmi juk didelė, o viskas būtų vienoje vietoje, aš to nepalaikau. Kita vertus, mūsų kolekcija turėtų būti papildyta artefaktais iš pietinės dalies, nes pagrindinis mūsų paslaugų vartotojas yra Samių švietimo centras, tie, kas ten mokosi amatų. Jie nori matyti muziejuje daugiau pietų samių artefaktų.

[⁸⁹] *Klausimas nr. 1.* Aš nedirbau muziejuje tuo metu, bet, kaip suprantu, tai buvo sąmoningas pasirinkimas. Muziejus galėjo pasakoti ir tą istoriją, nusikaltimus prieš samius, kaip su jais buvo elgiamasi. Tarp samių esama diskusijų šia tema, kartais sakome, kad neturėtume nešioti aukos kofto, tačiau pasakoti kitą istoriją. O apie skaudžias patirtis galima papasakoti laikinose parodose, kurių mes turėjome labai daug, net ir tokių kontroversišku. Bet nuolatinėse ekspozicijose tie įvykiai nėra pasakojami. Ten pasakojama apie samių gyvenimą, kasdienybę, tai, kaip buvo kadaise.

[⁹⁰] *Klausimas nr. 8.* Nesu toks tikras, kad mes apie tai sąmoningai daug galvojame. Bet aš galiu papasakoti vieną istoriją. 1996 m. Laponija pateko į pasaulio paveldo sąrašą. Reikėjo sukurti administravimo planą. Buvo daug interesų grupių. Vietiniai žmonės, samių kaimai, Gällivare savivaldybė, apskrities valdžia, turistinės organizacijos. Buvo sugalvota, kad visi šie žmonės gali pateikti savo idėjas. Jos buvo visiškai skirtingos. Net po 10 m. planas nebuvo sukurtas. <...> Ajtte buvo pirmoji sugebėjusi pristatyti Laponijos gamtą ir kultūrą, kol kiti tik pykosi. Taigi, tokie dalykai taip pat paveikia parodas. Galima galvoti ir taip - jeigu mes kalbame tik apie konfliktus, mes pasiliekame konflikte, bet jeigu kalbame apie dalykus kitu būdu, galbūt, mes galime išspręsti konfliktą.

[⁹¹] *Klausimas nr. 12.* Tai yra sąmoninga, kalbėti apie tai kiek įmanoma mažiau. Juk meluoti negali, tai tuoj pat paaiškėtų žiniasklaidoje. Bet galima suteikti kuo galima mažiau informacijos ir vengti šio klausimo. Arba, jeigu diskusija pasidaro labai įtempta, būna pradedamas tyrimas, kuris tęsiasi keletą metų ir galiausiai jis niekur neveda. Buvo pradėtas tyrimas dėl ILO konvencijos prieš 20 metų, bet jis nieko nedavė. Galima sakyti, kad didelės galios laikai, kolonializmas, rasinė biologija vis dar sunkiai guli ant Švedijos pečių.

Literatūros sąrašas

- Aydin, Ciano, „How to Forget the Unforgettable? On Collective Trauma, Cultural Identity, and Mnemotechnologies“, *Identity: an International Journal of Theory and Research*, 17 (3), 2017.
- Alexander, Jeffrey C., „Toward a Theory of Cultural Trauma.” Kn. *Cultural Trauma and Collective Identity*, red. J. C. Alexander et al., Berkeley: University of California Press, 2004
- Araújo, Maria Paula Nascimento ir Myrian Sepúlveda dos Santos, „History, Memory and Forgetting: Political implications“, *RCCS Annual Review*, 2009.
- Assmann, Aleida, „Re-framing memory. Between individual and collective forms of constructing the past“, kn. , *Performing the Past: Memory, History, and Identity in Modern Europe*, red. Karin Tilmans et al, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.
- Assmann, Jan, „[Communicative and Cultural Memory](#)“, Kn. *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, red. Astrid Erll, Ansgar Nünning , Berlin: Walter de Gruyter, 2008.
- Beier-de Haan, Rosmarie, „Re-staging Histories and Identities“, kn. *A Companion to Museum Studies*, red. Sharon Macdonald, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2006.
- Barnhard, Michael ir Jan Kubik, „Twenty years after communism: The politics of memory and commemoration“, New York: Oxford University Press, 2014.
- Blind, Ellacarin, „Att förlora sitt språk. Samers berättelser om nomadskoletiden“, *Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket*, SOU 2006:19, Stockholm 2006.
- Brave Heart, Maria Yellow Horse et al., „Historical Trauma Among Indigenous Peoples of the Americas: Concepts, Research, and Clinical Considerations“, *Journal of Psychoactive Drugs*, 43(4), 2011.
- Catomeris. Christian, „Det ohyggliga arvet: Sverige och främlingen genom tiderna“, Stockholm: Ordfront, 2004.
- Cherfas, Lina et al, „The framing of atrocities: documenting the wide variation in aversion to Germans and German related activities among Holocaust survivors“, *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 12 (1), 2016.
- Cramér, Tomas ir Lilian Ryd, „Tusen år i Lappmarken: juridik, skatter, handel och storpolitik“, Skellefteå: Ord & visor, 2012.
- Cubitt, Geoffrey, „History and memory“, Manchester: Manchester University Press, 2007.
- Duran, Eduardo ir Bonnie Duran, „Native American Postcolonial Psychology“, New York: Suny Press, 1995.
- Ekerlid, Birger, „De tvångsflyttade“, <http://birgerekerlid.se/wp-content/uploads/2015/05/De-tv%C3%A5ngs%C3%B6flyttade-en-bakgrund.pdf> (Žiūrėta 2019 04 30).
- Erikson, Kai, „Everything in Its Path: Destruction of Community in the Buffalo Creek Flood“, New York: Simon and Schuster, 1976.
- Erikson, Kai, „Notes on Trauma and Community“, Kn. Cathy Caruth, *Trauma: Explorations in Memory*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1995.
- Gunn, Simon, „History and cultural theory“, Edinburgh: Pearson education limited, 2006.
- Fröberg, Jonas ir Emma-Sofia Olsson, „Frågan som är så känslig att Löfven inte vill svara“, Stockholm: Svenska Dagbladet, 2019, <https://www.svd.se/samerna-och-den-svenska-dubbelmoralen> (Žiūrėta 2019-04-29).
- Halbwachs, Maurice, „On Collective Memory“, London, Chicago: The University of Chicago Press, 1996.
- Hammarlund-Larsson, Cecilia, „Skärskådad samling“, kn. *För Sápmi i tiden*, red. Christina Westergren, Eva Silvén, Stockholm: Nordiska museets förlag, 2008.

- Hanke, Katja et al., „When the past haunts the present: Intergroup forgiveness and historical closure in post World War II societies in Asia and in Europe“, *International Journal of Intercultural Relations*, 37, 2013.
- Hirsch, Marianne, „The Generation of Postmemory“, *Poetics Today*, 29(1), 2008.
- Hirschberger, Gilad, „Collective Trauma and the Social Construction of Meaning“, *Frontiers in Psychology*, 2018.
- Hirschberger, Gilad et al., „Defensive representations of an uncomfortable history: The case of Hungary and the Holocaust“, *International Journal of Intercultural Relations*, 55, 2016.
- Karlsson, Therese, „Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena“, Umeå, Univ., Inst. för barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning, 2004.
- Kolk, Bessel Van der, „Developmental impact of childhood trauma“, Kn. *Understanding trauma: Integrating biological, clinical and cultural perspective*, red. Robert Lemelson et al.), 2007.
- Landsberg, Alison, „Prosthetic memory: the ethics and politics of memory in an age of mass culture“, kn. *Memory and Popular Film*, red. Paul Grainge, Manchester: Manchester University Press, 2003.
- Lantto, Patrik, „Hundra års kamp för samiska rättigheter - få nämnvärda resultat“, Sameradiation & SVT Sápmi, 2017, <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=6610817> (Žiūrēta 2019 04 29).
- Lantto, Patrik, „Tiden börjar på nytt. En analys av samernas etnopolitiska mobilisering 1900-1950“, *Skrifter från forskningsprogrammet Kulturgräns Norr*, 32, 2000.
- Ledman, Anna-Lill, „Att representera och representeras. Samiska kvinnor i svensk och samisk press 1966-2006“, daktaro disertacija, Umeå universitet, 2016.
- Levy, Janet E., „Prehistory, Identity, and Archaeological Representation in Nordic Museums“, *American Anthropologist*, 108 (1), 2006.
- Lidchi, Henrieta, „The poetics and the politics of exhibiting other cultures“, kn. *Representation: Cultural Representation and signifying practises*, red. Stuart Hall, London: Sage Publications, 1997.
- Liu, James H ir. Denis J. Hilton, „How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics“, *British Journal of Social Psychology*, 44, 2005.
- Lundmark, Lennart, „Lappen är ombytlig, ostadig och obekvä. Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv“, *Kulturens frontlinjer*, 41, 2002.
- Lundmark, Lennart, „Så länge vi har marker. Samerna och staten under sexhundra år“, Stockholm: Rabén Prisma, 1998.
- Mathisen, Silje Opdahl, „Etnisitetens estetikk. Visuelle fortellinger og forhandlinger i samiske museumsutstillinger“, daktaro disertacija, Oslo universitet, 2014.
- Nora, Pierre, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“, *Representations, Special Issue: Memory and Counter-Memory*, 26, 1989.
- Onwuachi-Willig, Angela, „The Trauma of the Routine: Lessons on Cultural Trauma from the Emmett Till Verdict“, *Sociological Theory*, 34(4), 2016.
- Olsen, Bjørnar, „Bilder fra fortida? Representationer av samisk kultur i samiske museer“, *Nordisk museologi*, 2, 2000.
- Penuel, William R. ir James V. Wertsch, „Historical representation as Mediated action: Official History as a tool“, *International Review of History Education: Learning and Reasoning in History*, 2, 1998.
- Rensmann, Lars, „Collective Guilt, National Identity, and Political Processes in Contemporary Germany“, kn. *Collective guilt: International Perspectives*, red. N. R. Branscombe, B. Doosje, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Samer, „Med naturen som skafferi“, <http://samer.se/1115>, (Žiūrēta 2019 04 23).

Silven, Eva, „Samiska scener och scenerier”, kn. *För Sápmi i tiden*, red. Christina Westergren, Eva Silven, Stockholm: Nordiska museets förlag, 2008.

Silvén, Eva, „Staging the Sámi. Narrative and Display at the Nordiska Museet in Stockholm“, kn. *Comparing: National Museums, Territories, Nation-Building and Change*, red. Andreas Nyblom, Peter Aronsson, Linköping, Linköping University Electronic Press, 2008.

Simine, Arnold-de ir Silke Arnold-de Simine, „Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia“, Houndmills: Palgrave Macmillan, 2013.

Smelser, Neil J., „Psychological Trauma of Cultural Trauma.” Kn. *Cultural Trauma and Collective Identity*, red. J. C. Alexander, et al., Berkeley: University of California Press, 2004.

Sontag, Susan, „Regarding the Pain of Others“, New York:Penguin, 2003.

SOU 1936: 23, p. 84-123, https://weburn.kb.se/metadata/716/SOU_1378716.htm (Žiūrėta 2019 04 30).

SVT, „Sápmi-våg i filmvärlden: ”Vi bearbetar trauman”, Stockholm, 2017, <https://www.svt.se/kultur/samisk-kulturvag-i-filmvarlden> (Žiūrėta 2019 04 30).

Svenska dagbladet, „Sveriges höga svansföring sticker i ögonen“, 2018, <https://www.svd.se/sveriges-hoga-svansforing-sticker-i-ogonen>.

Sztompka, Piotr, „Cultural Trauma: the Other Face of Social Change“, *European Journal of Social Theory*, 3(4), 2000.

The local, „Why is what happened to the Sami in Sweden not common knowledge?“, 2017, <https://www.thelocal.se/20170321/opinion-why-is-what-happened-to-the-sami-in-sweden-not-common-knowledge>.

REPRESENTATION OF SÁMI HISTORY IN SWEDISH MUSEUMS

Dovilė Gėgžnaitė

Paper of the Master's degree

European Studies Master's Program

Vilnius University, Institute of International Relations and Political Science

Supervisor –Prof. I. Vinogradnaitė

Vilnius, 2019

Summary

The main purpose of this thesis is to examine condition of the Sámi historical memory in Sweden. This is done by analysing and comparing Sámi history representations in two museums: Nordiska museum, which reflects Swedish perspective and Ájtte museum, which reflects Sámi perspective.

Sweden receives a lot of criticism from international organs (such as United Nations and Council of Europe) regarding restrictions of Sámi rights and influence. Sámi communities are concerned about failed inclusion of Sámi history into the major narrative. Nowadays stories about Sámi people history are heard more often but despite that criticism does not disappear. By examining narratives of the chosen museums I will try to understand why it is so. In this research I apply qualitative method and perform comparative analysis of two exhibitions, I also conduct interviews with museums' representatives and visitors.

Theoretical base that I construct for this research consists of collective memory and cultural trauma theories. They provide a framework which allows to understand history representations, as well it predicts possible perpetrators' and survivors' narratives. In this case it appeared that they did not reflect actual narratives, which says that chosen representations have to be analysed in consideration of what mnemonic actor present them. It also shows that cultural trauma that develops out of longstanding history of the routine harm is not so different from trauma process which begin with some sort of shock. In the end they both produce similar narratives.

Museums' narratives can be understood as attempts to cope with historical trauma. In Ájtte museum it is done by creating a new narrative for Sámi people, which do not include Sweden as a

main actor and trauma as a main process. Nordiska museum choose a different approach – it reveals history of Sámi oppression and reflects how the museum was part of it. It seems that these narratives should lead to conciliation, but actually they do not make a difference. Why Sámi people are still disappointed about how they history is treated? There are two reasons: first of all, it is because of representations itself. Even though Nordiska talks about the oppression, in most cases representations are shallow, they lack deeper analysis and personal stories, and furthermore, Sámi are seen in relation with the state and Swedish society, which do not reflect them as active actors in their own history. Second of all, this new narrative of the perpetrators do not affect official state position and politics in any way.